

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«МОТИВАЦІЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Студентки 2 курсу МАПДПЗ групи

Освітньої програми: Початкова освіта
Дошкільна освіта

Спеціальності: 013 Початкова освіта

Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступеня вищої освіти: магістр

Засць Віри Сергіївни

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фізики і методики навчання фізики, астрономії **Моклюк М.О.**

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	6
1.1. Дефінітивний аналіз поняття «мотивація» у психолого-педагогічних дослідження	6
1.2. Особливості формування мотиваційної сфери молодших школярів.	11
1.3. Провідні ідеї Нової української школи щодо формування позитивної навчальної мотивації учнів	17
1.4. Діагностика сформованості навчальної мотивації учнів початкової школи	22
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	32
2.1. Педагогічні умови формування позитивної мотивації молодших школярів до навчання.	32
2.2. Реалізація основних методів та прийомів формування позитивної мотивації учнів.	38
2.3. Використання інформаційних технологій для мотивації навчальної діяльності молодших школярів.	45
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Розширення освітнього простору та трансформація усіх сфер життєдіяльності суспільства вимагають від підростаючого покоління вміння розумно орієнтуватися у швидкоплинному потоці інформації та ефективно здобувати нові знання. Тому сьогодні пріоритетним завданням початкової школи є активізація учнів у системі організованого навчання як суб'єктів учіння та збереження належної результативності останнього. У зв'язку з цим зростає інтерес дослідників до психолого-педагогічних чинників ефективності навчальної діяльності школярів, зокрема до проблеми мотиваційного спричинення результативності навчання.

Мотивація учіння відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Саме у молодшому шкільному віці закладається основа для подальшого учіння школяра і часто від бажання вчитися у початковій школі залежить і прагнення до учіння у середніх та старших класах.

Проблема мотивації досліджується у психології досить широко (С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Л. Божович, Г. Костюк, П. Якобсон, Х. Хекхаузен, Є. Ільїн, М. Матюхіна, А. Маркова, Т. Гордєєва, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Максименко, В. Семиченко, Ю. Швалб та ін.). Значний внесок у вивчення проблеми мотивації учіння у молодших школярів зробили вітчизняні вчені М. Алексєєва, О. Скрипченко, М. Дригус, Н. Зубалій, С. Дрозденко, Н. Пророк та ін. Зокрема, розкриті структурні, змістовні та динамічні характеристики мотивів учіння дітей шестирічного віку, особливості та тенденції розвитку ставлення до учіння у молодших школярів з різною успішністю, умови цілеспрямованого формування позитивної мотивації учіння.

Психологічні дослідження онтогенезу мотивації (С. Канюк, Т. Марютіна, С. Москвичов, Л. Божович, Є. Ільїн, В. Шадриков) дали змогу

виділити групи мотивів, які лежать в основі здійснення учбової діяльності. Та все ж залишилося ще багато невисвітлених аспектів даної проблеми. Не до кінця з'ясованим залишається питання формування мотивів навчання молодших школярів у процесі реформування початкової освіти, динаміка розвитку різних категорій мотивів упродовж початкової ланки школи та її вплив на навчальну успішність молодшого школяра. Виходячи з актуальності означеної проблеми, ми й обрали тему дипломної роботи: «Мотивація учнів початкової школи до навчальної діяльності».

Об'єкт дослідження – процес навчання молодших школярів.

Предмет дослідження – методика формування позитивних мотивів учіння у дітей молодшого шкільного віку

Мета дипломної роботи полягає у теоретичному розкритті та експериментальному дослідженні особливостей функціонування мотивації у структурі учбової діяльності молодших школярів.

Для досягнення поставленої мети визначені такі **завдання**:

1. Проаналізувати науково-методологічну літературу з проблеми дослідження.
2. Вивчити особливості мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку.
3. Провести експериментальне дослідження та діагностувати основні мотиви навчальної діяльності молодших школярів.
4. Виокремити педагогічні умови та запропонувати ефективні шляхи формування позитивної мотивації до навчання учнів початкової школи.

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувались такі наукові **методи**:

теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, порівняльний аналіз;

емпіричні: методи педагогічної діагностики (*бесіда, анкетування, спостереження, інтерв'ювання, аналіз творчих робіт учнів, педагогічний експеримент*), якісний аналіз результатів експерименту.

База дослідження: КЗ «ЗОШ І-ІІІ ступенів №5» Вінницької міської ради, 3-А клас (27 респондентів).

Результати дипломної роботи апробовані на ІІ Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 3 березня 2020 р.), на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук» (Київ, 6-7 березня 2020 р.) та опубліковані в матеріалах конференції:

1. **Заєць В.С.** Діагностика основних мотивів навчання учнів початкової школи / В.С. Заєць // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 3 березня 2020 р.) / за ред. О.А. Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. – Вип. 9. – С. 155-159.

2. **Заєць В.С.** Мотивація навчальної діяльності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема / В.С. Заєць, М.О. Моклюк // Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 березня 2020 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. – Ч. 1. – С. 71-74.

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (58джерел), додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Дефінітивний аналіз поняття «мотивація» у психолого-педагогічних дослідженнях

Мотивація до навчання – одна із головних умов реалізації освітнього процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування мотивації в учнів до навчально-пізнавальної діяльності є однією з головних проблем. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановою завдань формування в учнів прийомів самостійного набуття знань, пізнавальних інтересів, життєвих компетенцій, активної життєвої позиції, здійснення в єдності ідейно-політичного, трудового, морального виховання. Проблема формування мотивації знаходиться на стику навчання й виховання. Це означає, що увага педагогів та психологів повинна бути не тільки спрямована на здійснення учнем навчання але і на те, як і що відбувається у розвитку особистості учня в процесі навчально-пізнавальної діяльності. Формування мотивації – це виховання учнівської молоді, створення системи цінностей, пріоритетів соціально прийнятних в українському суспільстві, у поєднанні з активною поведінкою учня, що означає взаємозв'язок між усвідомленими та реально діючими мотивами.

У педагогічному словнику визначено, що «мотив (франц. *motif*, лат. *motus* – рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини. Пов'язаний він із задоволенням наявних потреб суб'єкта діяльності, а тому відіграє спонукальну функцію, зумовлює предметну спрямованість активності людини. Розрізняючи мотиви, учень розуміє, чому потрібно вчитися, але це може і не спонукати його до навчальної діяльності» [10, с. 117]. Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини [16, с. 371]. Мотив на відміну від мотивації, це те, що належить самому суб'єктові поведінки, є

його стійкою особистісною властивістю, що зсередини спонукає до здійснення певних дій. У філософському енциклопедичному словнику термін «мотив» включає такі поняття, як «потреба», «спонукання», «потяг», «схильність», «прагнення» тощо [50, с. 432]. Л. Божович визначила, що поняття «мотив» включає в себе наміри, уявлення, ідеї, почуття, переживання [4, с.56]. При всіх відмінностях у відтінках значення цих термінів вони вказують на «динамічний» момент спрямованості дії на певні цільові стани. Вони, незалежно від специфіки, завжди містять в собі ціннісний потенціал [4, с. 57].

У енциклопедії освіти поняття «мотивація» трактується як система спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність учнів, їх готовність до засвоєння знань. Потреба не визначає характеру діяльності, її предмет окреслюється тоді, коли людина починає діяти. Спонукальна (мотиваційна) складова навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання [16, с. 378].

За визначенням І. Зязюна, «мотивація – це спонукання активності організму і його цілеспрямованості. У широкому розумінні мотивація використовується в усіх сферах психології, що досліджують причини і механізми поведінки людей» [42, с.8]. С. Канюк виначає мотивацію як процеси, методи, засоби спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти [22, с. 238]. У сучасній психології термін «мотивація» використовують як: визначення системи факторів, що детермінують поведінку (мета, потреби, мотиви, наміри, прагнення та ін.); характеристику процесу, що стимулює й підтримує поведінкову активність на певному рівні. Мотивація як процес зміни станів та стосунків особистості ґрунтується на мотивах, під якими розуміються конкретні спонукання, причини, що примушують особистість діяти, робити вчинки [44, с. 187].

Мотивація відноситься до індивідуальних особливостей особистості.

В. Панок, Т. Титаренко вважають, що мотивація яскраво виражає інтерес особистості в реалізації своїх бажань. «Це психологічний процес, який стимулює людину до прояву ініціативи і спонукає його діяти» [41, с. 59].

Н. Руда переконана, що суть і поняття мотивації полягають в сукупності різних процесів: фізичних, поведінкових, інтелектуальних і психічних. Завдяки цим процесам визначається рішучість людини в визначених ситуаціях. «Мотивація, за змістом, визначає поведінку людини, а також здійснює істотний вплив на формування особистості, її активності, інтересів, установок. Мотивація як рушійна сила поведінки і діяльності людини, безумовно, займає провідне місце в структурі особистості, пронизуючи всі її структурні утворення: спрямованість, характер, емоції, здібності, психічні процеси тощо» [46, 171].

У своїх дослідженнях А. Фурман стверджує: «ми можемо говорити про мотивацію не тільки на мікрорівні (на рівні окремої людини), але і на макрорівні (рівні окремо взятого суспільства), що проявляється, перш за все, в ідеології, цінностях, які також впливають на діяльність особистості. Власне, саме через діяльність, отже, через формування мотивів і їх реалізацію, відбувається становлення не тільки особистості окремої людини, але і всього суспільства в цілому. Зв'язок між суспільством і особистістю простежується через механізм мотивації таким чином: зміст того, що в принципі здатне мотивувати людину, буквально безмежний, тому що все, що вироблено і виробляється суспільством як в матеріальній, так і духовній сферах, у кінцевому рахунку здійснюється конкретними людьми, які до незліченних видів діяльності стимулюються настільки ж різноманітною мотивацією» [53, с. 64].

У психологічній енциклопедії визначено, що мотивація ділиться:

- на стійку і нестійку. *Нестійка мотивація* – це такий вид мотивації, який потребує постійного додаткового підкріпленні. *Стойка мотивація* спирається на прагнення та потреби людини.
- на позитивну і негативну. *Негативна мотивація* заснована на негативних

стимулах. Під час *позитивної мотивації* стимули, відповідно, будуть позитивними.

- на внутрішню і зовнішню. *Внутрішня мотивація* ніяк не пов'язана із зовнішніми обставинами. Такий вид мотивації виникає спонтанно всередині самої людини. *Зовнішня мотивація* народжується завдяки зовнішнім обставинам [44, с. 190].

I. Зимня визначає навчальну мотивацію як окремий вид мотивації, що включено в діяльність навчання. Як і для будь-якого іншого виду діяльності, навчальна мотивація визначається низкою специфічних чинників, а саме:

- освітньою системою, закладом освіти, де відбувається навчальна діяльність; особливостями організації освітнього процесу;
- особливостями суб'єктів навчальної діяльності (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, взаємодія із соціальним оточенням);
- суб'єктними особливостями педагога і, передусім, системою його відношень до учня;
- специфікою навчальної дисципліни [20, с. 178].

Крім того, навчальна мотивація характеризується складною структурою, системністю, спрямованістю, динамічністю, стійкістю і пов'язана з рівнем інтелектуального розвитку і характером навчальної діяльності.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив виокремити основні моделі формування позитивної мотивації особистості. Поширеною і прогресивною моделлю є теорія мотивації А. Маслоу. Вона побудована на тому, що потреби вищого рівня не будуть задоволені до тих пір, поки не буде стабільності в нижчих ланках ієрархії. Наприклад, складно говорити про самопросування і розвиток поки не буде налагоджено побут [30, с. 141]. Теорія А. Маслоу послужила поштовхом до подальшого вивчення, так з'явилася модель мотивації Ф. Херцберга. Основна думка його моделі мотивації полягає в тому, що людина почне діяти і мотивувати себе тільки в

тому випадку, якщо буде повністю впевнена в позитивному результаті своїх потреб [19, с. 123]. Модель мотивації Д. Макклелланда цікава тим, що згідно з нею можна розділити людей за кількома прагненням в життєдіяльності. Наступний пункт моделі – успіх, людина прагне набувати нових знайомих, вибудовувати дружні відносини, бути милосердною [19, с. 134].

У своїх наукових працях Є. Гльїн виділяє різні види мотивації, а саме:

- мотиваційна система особистості в загальному сенсі, яка розглядається як сукупність потреб, інтересів, переконань, захоплень, стереотипів, уявлень індивіда про норми та багато чого іншого;
- мотивація досягнення – це прагнення особистості до високих результатів в тій галузі, яка йому цікава і яку він сам визначив для себе важливою.
- мотивація самоактуалізації – це мотиви особистості у вищому їх прояві, які коротко можна описати як потреби в самореалізації.

Автор наполягав на тому, що що навіть самі геніальні ідеї не будуть втілені, якщо особи, залучені для цього, будуть слабо мотивовані [21, с. 243].

С. Занок наполягає на тому, щоб у особистості була достатня мотивація для звершень, потрібно використовувати мотивування, яке, в свою чергу, також поділяється на два типи: *зовнішній вплив* (цей вплив має на меті спонукати людину на певні дії, які приведуть до успіху в бажаній галузі); *формування мотиваційної структури* (в даному випадку мова йде про виховний характер – вчителю належить навчити учнів мотивувати самих себе) [19, с. 118].

При дослідженні мотивації молодших школярів велика увага приділяється мотивації навчальної діяльності. У психології стали класичними роботи, виконані в середині і наприкінці минулого століття в науковій школі Л. Божович і М. Матюхіною. У них показаний широкий спектр навчальних мотивів, властивих молодшим школярам. Навчальна мотивація включає в себе три групи мотивів: *пізнавальні мотиви*, *соціальні мотиви навчання* і *мотиви досягнення*. До першої групи належать мотиви, безпосередньо пов'язані з змістом і процесом навчання. Другу групу представляють широкі

соціальні (прагнення добре закінчити школу, вступити до ВНЗ, борг тощо). До третьої групи відносять вузькоособисті мотиви. Їх виникнення пов'язане з системою відносин, в яку залучені діти [4], [21].

У процесі дорослішання багато провідних мотивів поведінки школярів з часом стають настільки характерними для людини, що перетворюються в риси її особистості. До їх числа слід віднести мотивацію досягнення, або мотивацію уникнення невдачі, мотив влади, мотив надання допомоги іншим людям (альтруїзм), агресивні мотиви поведінки тощо.

Тому, на нашу думку, так важливо сформувати у школярів позитивну мотивацію до навчання – тим самим бажання вчитися, пізнавати, осягати, вдосконалюватися, рефлексувати стане відповідної рисою особистості вже дорослої людини.

1.2. Особливості формування мотиваційної сфери молодших школярів

Мотивація є однією з фундаментальних проблем світової педагогіки та психології. Особливої гостроти ця проблема набуває у молодшому шкільному віці. Це пов'язано з тим, що учень початкової школи тільки поринає в атмосферу шкільного життя, учбова діяльність висуває до нього такі вимоги, яких не було на попередніх етапах його розвитку. Тому, зустрічаючись з труднощами, не всі молодші школярі через свої особисті та інтелектуальні особливості здатні їх подолати, що і породжує різнопланові внутрішньо особисті протиріччя, які, як правило, дітьми не усвідомлюються.

Правильна мотивація до навчання сприяє підвищенню рівня успішності. У праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, писав: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи» [29, с. 108]. Досліджуючи відношення школярів до навчання, Л. Божович

встановила, що одним з найважливіших моментів, що розкривають психічну сутність цього, є та сукупність мотивів, яка визначає навчальну діяльність школярів. Науковцем зроблено висновок про те, що проблема формування стійкості особистості є, передусім, проблемою становлення соціальних за своїм походженням і моральних за змістом мотивів поведінки [4, с.56]. У дослідженнях, проведених під керівництвом Л. Божович, встановлено, що у дітей до 6 років виникає тяга до школи, бажання вчитися. Необхідно прагнути, щоб бажання вчитися стало основним мотивом, а вступ до школи виступав як умова реалізації першого. Дітей приваблює навчання як серйозна діяльність, яка приводить до певного результату. Батькам необхідно якомога більше уваги приділяти формуванню мотиваційної сфери, як шляху готовності до школи, розвитку пізнавальної потреби [4, с. 62]. Є. Ільїн виділяє важливі складові мотивації діяльності, а саме: очікування успіху та передбачення перспективи. Він вважає, що оскільки мотивування пов'язано з предметом діяльності, то мотивацію людини необхідно розглядати залежно від виду самої діяльності [21, с. 329]. У теорії мотивації А. Маслоу відзначається прагнення індивіда до безперервного розвитку як провідний мотив. Мотиви визначаються потребами, які мають декілька рівнів: від біологічних потреб до потреб самоактуалізації. Поведінка залежить від потреб і здібностей, визначається внутрішніми і зовнішніми мотивами [30, с.141].

Основною проблемою мотиваційної сфери молодшого школяра, на думку М. Матюхіної є те, що мотиваційна сфера дуже динамічна у порівнянні з пізнавальною чи інтелектуальною. Зміни у мотивації проходять дуже швидко і тому цей рух несе у собі певну загрозу. Якщо нею не керувати, може виникнути регрес мотивації, зниження її рівня, мотиви можуть втратити свою дієвість [36, с. 210]. Складність вивчення мотивації, а тим більше її формування у школярів пояснюється О. Олійник тим, що дитина стимулюється до навчання комплексом мотивів, які не тільки доповнюють один одного, а й можуть протистояти один одному. Тому

потрібно розглядати навчальну діяльність як удосконалення не лише операційного, а також мотиваційного аспекту навчання, включаючи рівні сформованості окремих сторін мотивації в число показників ефективності успішності дітей [39].

Навчальні мотиви є пізнавальні та соціальні. Якщо у школяра під час навчання переважає направленість на зміст навчального предмету, то можна говорити про наявність пізнавальних мотивів. Якщо ж є направленість на іншу особистість в процесі навчання, то мова йде про соціальні мотиви.

Суттєвою особливістю мотивації навчальної діяльності молодших школярів є нездатність довго утримувати енергію сформованого наміру. Для того, щоб енергія не зникла, потрібно максимально скоротити час між формуванням певного наміру та його виконанням. Крім того, перед дитиною доцільно ставити ближні та невеликі цілі, замість віддалених та масштабних. Помічено, що у випадках, коли дитина не хоче виконувати певне завдання, поділ його на частини з невеликими конкретними цілями, спонукає її не тільки розпочати роботу, але й довести до логічного кінця [57, с. 41].

О. Савченко переконливо доводила, щоб сформувати повноцінну мотивацію учіння в школяра, необхідно забезпечити деякі умови, а саме : наповнити зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом; підтримувати гуманні стосунки з усіма учнями; поважати особистість дитини; задовольняти потребу в спілкуванні з учителем і однокласниками; збагачувати мислення інтелектуальними почуттями; формувати допитливість, адекватну самооцінку власних можливостей; підтримувати прагнення до саморозвитку і самовдосконалення; використовувати різні способи педагогічної підтримки; виховувати відповідальне ставлення до навчальної роботи, почуття обов'язку [48, с. 91].

У молодшого школяра спонукання вчитися часто імпульсивні, їх визначають зовнішні стимули. Загальний шлях формування мотивації навчання полягає в тому, щоб сприяти їхньому перетворенню в зрілу

мотиваційну сферу зі стійкою структурою, тобто з домінуванням і перевагою окремих мотивів, вибірковістю. Це створює індивідуальність особистості.

Для формування мотивації навчання в школярів, А. Дербеньова вважає, що доцільно застосовувати такі види впливів: актуалізацію раніше сформованих у дитини позитивних мотиваційних установок (їх потрібно не зруйнувати, а зміцнити і підтримати); створення умов для появи нових мотиваційних установок (нових мотивів, цілей) і появи в них нових якостей (стійкості, усвідомленості, дієвості тощо); корекції мотиваційних установок, що перешкоджають досягненню успіху в навчальній діяльності, зміни внутрішнього ставлення дитини як до наявного рівня своїх можливостей, так і до перспективи їхнього розвитку [13, с. 67].

Молодший шкільний вік має великі резерви формування мотиваційної сфери, які необхідно використовувати, щоб уникнути «мотиваційного вакууму», наполягає С. Канюк [22, с. 245]. У цьому віці головний зміст мотивації полягає в тому, щоб навчити дитину вчитися: молодший шкільний вік – це початок становлення мотивації учіння, від якого багато в чому залежить доля дитини протягом усього шкільного часу.

О. Кочарян впевнено доведе, що формування внутрішньої навчальної мотивації має свою закономірність і проходить декілька етапів: формування інтересу до процесу навчальної діяльності; формування інтересу до результату діяльності; формування інтересу до змісту навчальної діяльності [25, с.11].

Зовнішні мотиви включають мотиви навчальної діяльності, які за своїм змістом виходять за межі суто навчального процесу і пов'язані із широкими суспільними взаємовідносинами дітей. За джерелами виникнення соціальних мотивів, їх змістом і спрямованістю, В. Кириленко, виокремлює кілька груп:

- 1) суспільно-політичні мотиви – навчання в школі розглядається як високий суспільний обов'язок;
- 2) професійно ціннісні – навчальна діяльність сприймається як підготовка до майбутньої трудової діяльності, набуття бажаної професії;

- 3) мотиви соціального престижу та мотиви, пов'язані з почуттям власної гідності, що демонструють прагнення учня стверджувати свою особистість;
- 4) комунікативні мотиви – потреба спілкуватися з іншими, прагненням їх наслідувати [24, с.51].

М. Лук'янова вважає, що на формування позитивної мотивації учнів початкової школи неабиякий вплив має їх здатність долати труднощі у навчальному процесі. Проблема у навчанні – це усвідомлена суперечність, що гальмує подальший процес діяльності учнів, сприяє виникненню установки на складність навчального процесу для дитини, її власну неспроможність до отримання успіхів. Чинники, що зумовлюють проблеми у навчанні молодших школярів, автор умовно поділяє на соціальні та особистісні [31, с.27].

А. Маркова визначає мотивацію як ієрархію мотивів, які забезпечують цілеспрямованість діяльності людини, джерелом якої є:

- 1) зовнішня мотивація, що виникає під впливом і тиском зовнішніх імпульсів – вимог, наказів, примусів; викликає зовнішній дискомфорт (учень зобов'язаний виконувати чиясь волю); дана мотивація заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього «я» особистості;
- 2) внутрішня мотивація, що виникає, «зароджується» під впливом внутрішнього дискомфорту (людина діє, щоб отримати внутрішнє задоволення, отримати позитивний психічний стан); діяльність організовується за власною ініціативою, не залежить від чужої; дана мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості [22, с.238].

Численні дослідження, статистичні дані та практика роботи вчителів загальноосвітніх шкіл свідчить про те, що найважливішим зовнішнім фактором підвищення мотивації учнів до навчання є отримання хороших оцінок.

К. Мусафаєв вважає, що соціальні чинники визначають особливості середовища, у якому розвивається дитина, відбувається становлення її системи «Я». «Із початком шкільного життя важливу роль відіграє ще один чинник – вплив самої системи навчання і, зокрема, вчителя, який може виявлятися у таких аспектах: невідповідність організації шкільного навчання фізіологічним особливостям дітей; неврахування вчителем соціальних чинників, які впливають на становлення та розвиток особистості; недостатня увага педагога до фізичного й психічного розвитку дитини; несистематичне сприяння психологічному розвитку особистості; неспроможність педагога здійснювати індивідуальний підхід до учнів, зважаючи на низьку професійну активність та підготовку, небажання впроваджувати нові методики навчання; недостатнє вміння вчителя урівноважувати свій психічний стан, регулювати власну поведінку, зважаючи на вікові особливості розвитку молодших школярів; надмірна увага педагога до диференціації дітей на групи за рівнем розумового розвитку й успішністю, надання відкритої переваги учням із високим рівнем розвитку інтелекту та навчальних досягнень тощо».

На здатність учня молодшого шкільного віку тривалий час досягати поставленої мети, цілеспрямовано долати труднощі й перешкоди впливає розвиток вольових якостей. Їх несформованість призводить до того, що у разі невдачі дитина може втратити віру у свої сили і можливості, тоді як у навчальній діяльності для самостійного досягнення результату потрібна особлива зосередженість розумових і вольових зусиль [37].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремлюємо умови формування повноцінної мотивації учіння молодших школярів:

- утвердження гуманного ставлення до всіх учнів, розкриття в дитині особистості;
- активізація діяльності дітей шляхом використання інноваційних технологій навчання;
- збагачення змісту особистісно-орієнтованим та цікавим матеріалом;

- задоволення потреб у спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- здійснення фасилітаційної взаємодії вчителя з молодшими школярами;
- використання об'єктивних оцінних ставлень учителя до результатів школяра;
- формування допитливості та пізнавального інтересу; • створення умов для вирішення учнями проблемних ситуацій та подолання труднощів у навчальній діяльності;
- формування адекватної самооцінки своїх можливостей;
- утвердження прагнення до саморозвитку та самовдосконалення;
- створення ситуації успіху дитини як передумови її успішності;
- виховання відповідального ставлення до навчальної праці, формування почуття обов'язку.

Підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що формування позитивної мотивації школярів до навчальної діяльності вимагає тривалої, узгодженої роботи вчителя та батьків, створення відповідних умов та сприятливого середовища для розвитку кожного учня.

1.3. Провідні ідеї Нової української школи щодо формування позитивної навчальної мотивації учнів

Реформаторська політика нашої держави спрямована на різнобічний розвиток, виховання та соціалізацію особистості кожного учня, який усвідомлює себе громадянином України, здатним до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готовий до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності. Вчителі початкової школи працюють сьогодні з учнями покоління Z (свідомими, активними, рішучими, неординарними у діях та ідеях, здатних працювати у нових швидкозмінних умовах, непинно рухатися вперед). Освітній процес

спрямований на компетентнісне зростання кожного учня. Компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [17]. У концепції Нової української школи визначено ключові компетентності, які мають бути сформовані в учнів початкової школи, а саме: «спілкування державною та іноземними мовами, компетентність у природничих науках та технологіях, здатність вчитися протягом життя, ініціативність і підприємливість, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність та здорове життя, математична, інформаційно-цифрова компетентності, соціальна та громадянська компетентність» [25].

Процес формування даних компетентностей спрямований не на накопичення знань школярами, а на вмінні їх застосовувати, набувати досвіду. Саме тому концепція Нової української школи основою компетентнісного зростання школярів вважає глибоку навчальну мотивацію, адже без внутрішніх мотивів дитина не захоче рухатися вперед, здобуваючи знання. Формування кожної компетентності має мати глибокий індивідуальний мотив, адже дитина може здобувати знання, але чи стануть вони її особистісним утворенням, цінністю в її житті залежить саме від неї, її сприймання навколишнього світу. Так, компетентність «вчитися протягом життя» базується на стійких індивідуальних мотивах, адже це здатність самостійно навчатися, проявляти інтерес до подій, які відбуваються навкруги без зовнішньої перевірки, контролю.

Типовими освітніми програмами для учнів початкової школи (О. Савченко, Р. Шиян) визначено, що молодші школярі мають не просто набути необхідних знань, розвинути уміння та навички, але й умотивовано вивчати предмет, сформувати здатність до саморозвитку та самоосвіти [47], [54].

Для стимулювання процесу формування навчальної мотивації учнів Нова українська школа пропонує ряд шляхів. Одним із них є використання педагогіки партнерства, так як вона сприяє виробленню власних внутрішніх мотивів до навчальної діяльності тим, що визнає кожную дитину неповторною, наділеною від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Завдання школи – діагностувати та розвинути їх, допомогти кожному учневі знайти свій успішний шлях. Педагогіка партнерства заснована на тріаді «вчитель-учні-батьки», саме така тісна співпраця допоможе сформувати в дитини цілісний образ освіти у житті людини та стимулюватиме до набуття знань, викликатиме інтерес до навчання, формуватиме цінність нових знань у свідомості школяра [25]. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло», – писав В. Сухомлинський [29, с. 87].

Основні принципи педагогіки партнерства: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). Нова українська школа визнає «право дитини на помилку», її принципи стимулюють до вироблення внутрішньої мотивації [25].

Для формування навчальної мотивації учнів важливо створити комфортне пізнавальне середовище. М. Лук'янова стверджує, що це «світ, де кожній дитині надається право створювати власну картину світу на основі наявних у цьому світі можливостей. Це фактор життєдіяльності дитини, в якому на основі моделювання світу забезпечується соціальний розвиток особистості, творче ставлення до життя, центр світовідчуттів і світобачень дитини як основа творення власної картини світу, що дозволяє їй задовольняти потреби в контактах із соціальним довкіллям» [31, с.32].

Саме тому оснащення класної кімнати передбачає створення у класі навчальних осередків:

- Осередок читайлика (наповнити класну бібліотеку навчально-пізнавальною літературою, дитячими журналами, енциклопедіями, альбомами з цікавими замітками тощо).
- Осередок навчально-пізнавальної діяльності має на меті створення умов для спостереження та догляду за куточком живої природи, що передбачає фіксування змін, які відбуваються у житті рослин та тварин, покращення умов їх життя. Така робота забезпечує пізнавальний розвиток дитини (можливості для експериментування з природним матеріалом, систематичних спостережень за об'єктами живої та неживої природи, самостійної постановки запитань та пошуку відповіді на них), її естетичного розвитку (сприймання краси природи, різноманітності її форм та барв); формування моральних якостей та екологічно грамотної поведінки дитини (цьому сприяє щоденний догляд за живими об'єктами та спілкування з ними, вправлення у виробленні навичок природокористування). В осередку навчально-пізнавальної діяльності можна розмістити календар погоди, який учні вестимуть самостійно, така робота стимулює до розвитку спостережливості, діти активно помічають зміни навкруги, емоційно сприймають негаразди з рослинами і тваринами, засуджують негативні дії однолітків і дорослих, які шкодять довкіллю тощо.
- Осередок юного дослідника передбачає відведення місця для дослідів. Експериментування з речовинами та матеріалами допомагає учням краще пізнати навколишнє середовище, встановити причино-наслідкові зв'язки, що є основою формування цілісної картини світу. Тому такий осередок бажано забезпечити наступним інвентарем: дощечки, колбочки, пробірки, пластикові склянки, палички, лопатки.

- Осередок школяра має містити освітнє обладнання, яке допоможе комфортно навчатися: парта-трансформер, стілець, навчальне приладдя тощо.
- Осередок творчості передбачає наявність матеріалів для креативного розвитку дітей: альбоми, фарби, олівці, кольоровий картон. У цьому осередку діти можуть малювати, робити аплікації, складати розповіді, вірші, твори.
- Тематичний осередок: використання плакатів різної тематики: природничої, соціальної, мовної, математичної, технологічної, мистецької, інформаційно-комунікаційної тощо. Це допоможе учневі невимушено, на внутрішньому рівні засвоювати навчальний матеріал, формувати інтерес до нього.
- Осередок відпочинку передбачає наявність пуфів (стілців чи канапи) для усамітнення, розслаблення.

Таким чином, осередки у Новій українській школі відіграють велике значення для формування мотивів молодших школярів до навчальної діяльності. Вони створюють комфортне середовище, допомагають розвинути пізнавальні інтереси та стимулюють формування мотивації до навчання.

Великим мотиваційним потенціалом наділені ранкові зустрічі, в яких кожного ранку беруть участь учні. Ранкова зустріч – це зустріч на початку дня учнів класу з педагогом. «Сидячи в колі один проти одного, кожна дитина вдумливо і поважно вітається з іншими дітьми, після чого впродовж короткого часу ділиться власним досвідом зі своїми товаришами, які з повагою слухають її, ставлять свої запитання та коментують. Після цього вся група бере участь у короткій груповій вправі, спрямованій на розвиток академічних навичок, почуття команди та відчуття єдності. Ранкова зустріч закінчується обміном щоденними новинами, які зазвичай готує педагог, щоб представити навчальні завдання дня» [58].

Ранкова зустріч – це запланована, структурована зустріч, яка займає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності класу, де панує

атмосфера піклування та відповідальності. Педагоги визнають особливу роль ранкової зустрічі в житті дітей і присвячують 15-25 хвилин на початку дня, аби створити позитивну атмосферу в учнівському колективі на весь навчальний день у школі [58].

У ході ранкової зустрічі молодші школярі знайомляться із певною темою, розглядають її, обговорюють, роблять власні висновки. Таким чином, вони розвивають панорамність мислення, кругозір, пізнають світ, вчаться працювати в команді: висловлювати свою думку, поважати думку іншого, слухати, не перебиваючи, дискутувати. Невимушена атмосфера, яка створюється на ранкових зустрічах, знайомство з новими соціальними, природничими, літературними темами тощо, різні види групової роботи стимулюють учня до формування стійких внутрішніх мотивів до навчання.

Концептуальні ідеї Нової української школи спрямовані на формування мотивації молодших школярів до навчання, адже передбачають створення сприятливого пізнавального середовища, проведення ранкових зустрічей, які розвивають пізнавальний інтерес, передбачають формування компетентностей на особистому, індивідуальному рівні для кожної дитини.

Мотивація до навчання учнів, відповідно до сучасних освітніх реформ, забезпечується педагогікою партнерства, враховує індивідуальні особливості кожного учня.

1.4. Діагностика сформованості навчальної мотивації учнів початкової школи

У процесі євроінтеграційного шляху нашої держави важливе місце займає позитивна мотивація молодших школярів до навчання, їх бажання здобувати нові знання, впевнено та прогресивно розвиватися, у майбутньому прославляючи свою країну. Реалізуючи провідні ідеї концепції Нової української школи, вчитель має орієнтуватися у мотивах навчання учнів,

адже від цього залежить їх компетентнісне зростання, здатність до продуктивної творчої праці.

Саме тому нами було проведено дослідження серед учнів 3-А класу КЗ «ЗОШ I-III ступенів №5» м. Вінниці з метою діагностики сформованості навчальної мотивації учнів. У ході дослідження ми провели опитування педагогів та дізналися, які мотиви, на їх думку, переважають в учнів. *Тетяна Д. (стаж 7 років)* розповідає, що «для більшості учнів домінуючими є пізнавальні мотиви, адже вони прагнуть дізнатися більше, залюбки діляться своїми думками, поглядами. У нас в класі панує атмосфера, де оцінка відступає на другий план, а знання на перший». *Олена Р. (стаж 9 років)* доводить, що здорова конкуруюча атмосфера завжди впливає позитивно на мотиви навчання: «ще молодшого шкільного віку діти мають вміти чітко ставити собі цілі та досягати їх, для моїх учнів цілі – це глибокі знання та хороші оцінки за них». *Вікторія С. (стаж 12 років)* вважає, що «головним завданням вчителя є навчити дитину вчитися самостійно, займатися самоосвітою, тому серед основних мотивів навчання у її учнів переважають пізнавальні».

На основі аналізу наукової, навчально-методичної літератури, опитування педагогів ми виділили такі критерії та показники навчальної мотивації (Таблиця 1.2.)

Таблиця 1.2.

Критерії та показники навчальної мотивації молодших школярів

Критерії	Показники
домінування внутрішньої мотивації над зовнішньою	<ul style="list-style-type: none"> • орієнтування на індивідуальні потреби у знаннях; • задоволення власних пізнавальних інтересів;
соціальна усвідомленість навчання	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлення соціального статусу учня та відповідність йому;

	<ul style="list-style-type: none"> • розуміння соціальної значущості учіння;
прагнення до самоосвіти	<ul style="list-style-type: none"> • засвоєння засобів одержання знань; • стимул до отримання додаткових знань.

Відповідно до виділених критеріїв, ми визначили рівні сформованості навчальної мотивації у молодших школярів, а саме:

- **низький** (у дитини переважають зовнішні потреби у навчальній діяльності, власні пізнавальні інтереси вона задовільняє частково; учень розуміє свою нову соціальну роль, але не звертає уваги на неї; мотиви до здобуття нових знань у нього відсутні);
- **середній** (школяр не до кінця впевнений у мотивах своєї навчальної діяльності, прагне задовільнити пізнавальні інтереси; він усвідомлює свою соціальну роль та обов'язки, які потрібно виконувати, проте йому це не часто вдається; прагнення до отримання нових знань у школяра проявляються періодично);
- **достатній** (в учнів переважають внутрішні мотиви до навчання, діти усвідомлюють свій соціальний статус та намагаються йому відповідати, прагнуть поглибити свої знання, самостійно шукаючи шляхи);
- **високий** (молодші школярі мають сформовані внутрішні мотиви, які переважають над зовнішніми; вони із задоволенням сприймають свій статус учня та намагаються йому відповідати, прагнуть до засвоєння нових знань, поглиблення вивченого).

Із метою діагностики сформованості навчальної мотивації молодшого школяра нами було запропоновано учням ряд завдань. Так, досліджуючи критерій переважання внутрішньої мотивації над зовнішньою ми запропонували учням дати відповіді на запитання, заповнюючи наступні картки (за методикою В. Кириленка) (Додаток А). Пропонуємо варіант відповідей учениці 3-А класу Олесі М. (9 років).

Таблиця 1.3.

Відповідь Олесі М. на запитання діагностичної методики

В. Кириленка

№	Твердження	так	ні
1.	Я навчаюся тому, що на уроці мені цікаво	+	
2.	Я навчаюся тому, що змушують батьки		+
3.	Я навчаюся тому, що це приносить мені радість	+	
4.	Я навчаюся тому, що хочу в майбутньому мати гарну роботу	+	
5.	Я навчаюся тому, що хочу, аби батьки могли мною пишатися	+	
6.	Я навчаюся тому, що не хочу відставати від інших учнів та своїх товаришів	+	
7.	Я навчаюся тому, що наш клас найкращий в школі	+	
8.	Я навчаюся тому, що мені подобаються шкільні перерви	+	
9.	Я навчаюся тому, що у наш час треба багато всього знати	+	
10.	Я навчаюся тому, що не хочу бути покараним за невдачі	+	
11.	Я навчаюся тому, що мені подобається класний керівник	+	
12.	Я навчаюся тому, що мені подобається, коли мене хвалять	+	
13.	Я навчаюся тому, що мені подобається ходити в школі у новій шкільній формі	+	
14.	Я навчаюся тому, що хочу отримувати високі оцінки	+	
15.	Я навчаюся тому, що мені подобається, коли мене хвалить учитель в класі	+	
16.	Я навчаюся тому, що до мене часто звертаються однокласники по допомогу	+	
17.	Найкраще у навчанні мені вдається:		
	- рахувати, додавати, віднімати, ділити, множити;	+	

	- читати, писати	+	
	- ліпити та малювати, робити фізичні вправи	+	

З відповіді дівчинки видно, що у неї переважають внутрішні мотиви навчання, проте і зовнішні мають значне місце у її житті та світогляді.

Також ми запропонували учням 3-А класу намалювати малюнки на тему «Що мене приваблює у школі» та прокоментувати їх. Пропонуємо творчі роботи Марини К. (9 років) та Романа П. (8 років).

***Рис.1.1. Творча робота
Романа П. (8 років)***

***Рис.1.1. Творча робота
Марини К. (9 років)***

На своєму малюнку Роман П. зобразив свій улюблений урок – фізичну культуру, а Марина К. – малювання.

Проаналізувавши відповіді учнів на запитання діагностичної методики, їх творчі роботи ми дійшли висновку, що за критерієм переважання внутрішніх мотивів над зовнішніми навчальна мотивація у 34% учнів сформована на низькому рівні, у 41% учнів на середньому, у 22% респондентів на достатньому та у 3% на високому (рис.1.3)

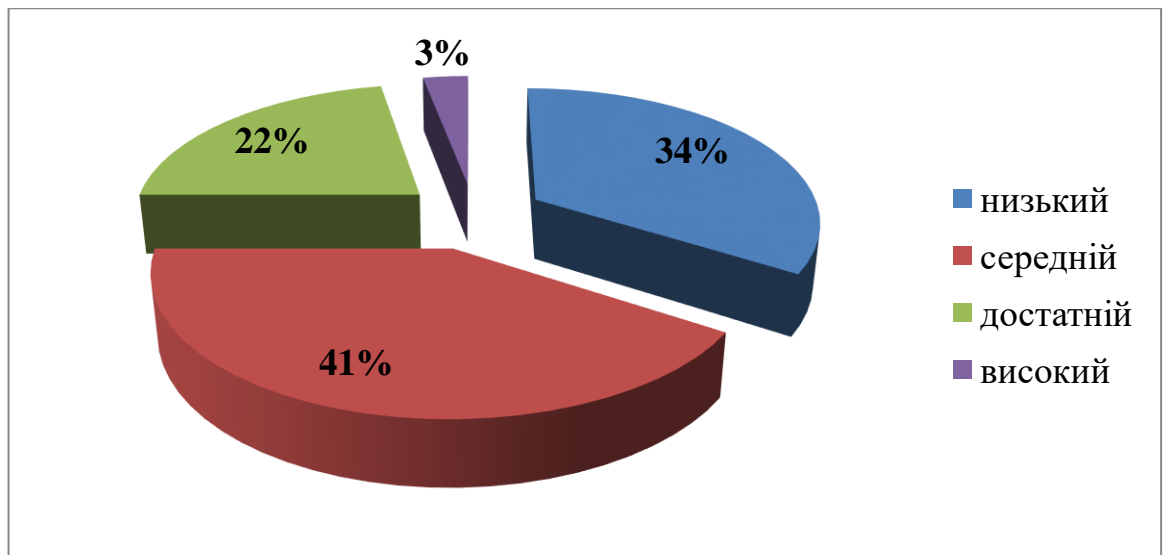

Рис.1.3. Сформованість навчальної мотивації учнів початкової школи за критерієм переважання внутрішніх мотивів над зовнішніми

Для діагностики критерію соціального усвідомленого навчання ми запропонували учням методику «Мотиви учіння» (М. Гінзбург). Вона належить до групи методик для вивчення спрямованості особистості учня. В основу методики покладений принцип «персоніфікації» мотивів. Досліджуванам пропонується невелике оповідання, у якому кожен із досліджуваних мотивів виступає в якості особистісної позиції одного із персонажів. Експеримент проводиться індивідуально. Після зчитування кожного абзацу перед дитиною викладають схематичний малюнок, який відповідає змісту і має служити зовнішньою опорою для запам'ятовування.

Інструкція. «Зараз я прочитаю тобі оповідання. Хлопчики (якщо експеримент проводиться з дівчинкою, то в оповіданні фігурують дівчатка) розмовляли про школу».

Перший хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що мене змушує мама. Якби не мама, то я б до школи не ходив». На стіл перед дитиною викладається картинка №1 зі схематичним малюнком – жіноча фігура, нахилена вперед із вказівним жестом; перед нею – фігура дитини з портфелем у руках (зовнішній мотив – підпорядкування вимогам дорослих).

Другий хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що мені подобається вчитися, подобається робити уроки. Навіть якщо б не було школи, я б все одно вчився». Викладається картинка №2 з малюнком – фігура дитини, яка сидить за партою (учбово-пізнавальний мотив).

Третій хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що там весело, багато дітей, з якими можна гратися». Викладається картинка №3 – схематичні фігурки двох дітей, які граються м'ячем (ігровий мотив, неадекватно перенесений у нову – навчальну сферу).

Четвертий хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що хочу бути великим. Коли я у школі, то відчуваю себе дорослим, а до школи я був малим». Викладається картинка №4 з рисунком – дві схематичні фігурки дорослого і дитини, зображені спиною один до одного: у дорослого – у руках портфель, а у дитини – іграшковий автомобіль (позиційний мотив, пов'язаний із прагненням зайняти нове становище у взаєминах з оточуючими дорослими).

П'ятий хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що потрібно вчитися. Без навчання не можна зробити жодної справи, а вивчишся – станеш ким захочеш». Викладається картинка №5 з малюнком – схематична фігурка з портфелем у руках іде до споруди школи (соціальний мотив).

Шостий хлопчик сказав «Я ходжу до школи тому, що отримую там п'ятірки». Викладається картинка з малюнком – схематична фігурка дитини із зошитом у руках (мотив високої оцінки).

Після прочитання оповідання запитуємо у школяра:

- Хто із хлопчиків, на твою думку, правий? Чому?
- З ким із них ти хотів би разом гратися? Чому?
- З ким із них ти хотів би разом вчитися? Чому?

Дитина послідовно робить свій вибір.

Наступною для діагностики критерію соціально усвідомленого навчання ми використали методику Р. Немова, вона передбачає дослідження усвідомленості навчання молодшими школярами (*Додаток В*). Згідно з цією

методикою школярі відповідали на запитання про школу, розповідали, про свої улюблені уроки, ставлення до домашнього завдання тощо.

Проаналізувавши відповіді учнів за двома методиками, ми визначили, що за критерієм соціально усвідомленого навчання навчальна мотивація у 24% школярів сформована на низькому рівні, у 37% респондентів – на середньому, у 33% - на достатньому та у 6% на високому (рис.1.4.)

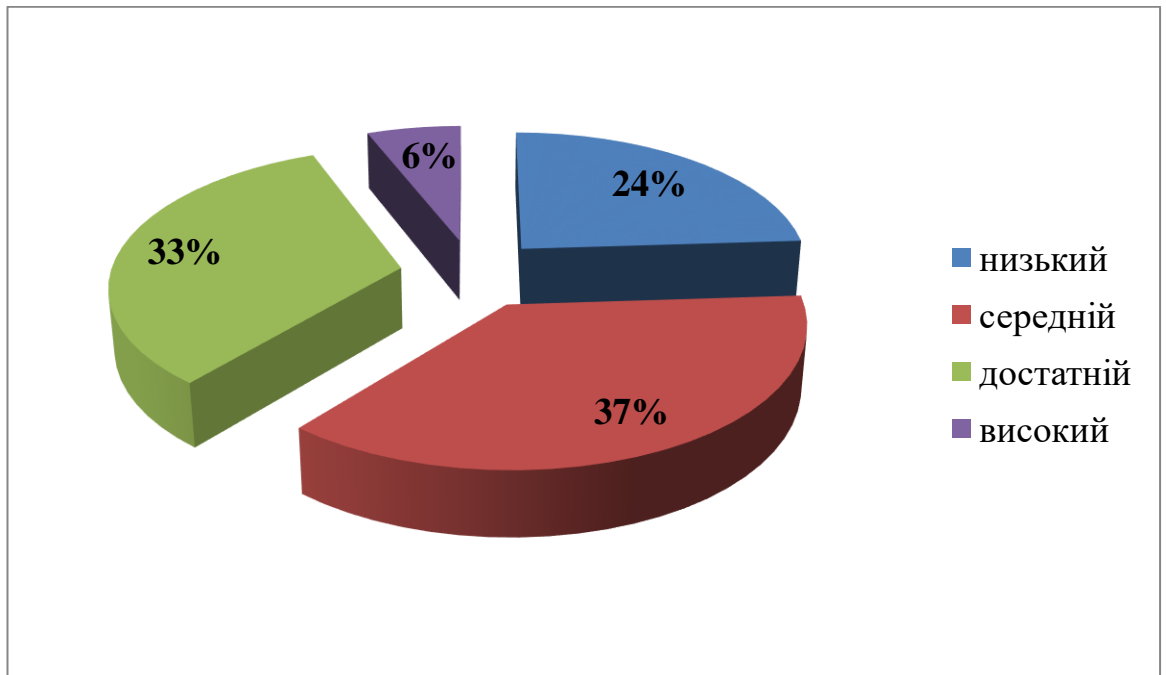

Рис.1.4. Сформованість навчальної мотивації учнів початкової школи за критерієм соціально усвідомленого навчання

Для діагностики критерію прагнення до самоосвіти ми використали методику «Спрямованість на набуття знань» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова) (Додаток Г)

Нами використано ряд тверджень-запитань із парними відповідями. Із двох відповідей потрібно обрати одну і поруч з позицією питання написати букву («а» чи «б»), що відповідає обраній відповіді.

Обробка результатів. За кожну відповідь відповідно до ключа нараховується 1 бал.

Оцінювання результатів. Про мотивацію на набуття знань свідчать відповіді «а» на питання 1-11 і відповіді «б» на питання 7 і 12. Сума балів від 0 до 12 свідчить про ступінь виразності мотивації на набуття знань.

Також нами була проведена методика «Спрямованість на оцінку» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова) (Додаток).

Проведення дослідження. Дається ряд тверджень-запитань. Із двох відповідей «так» і «ні» потрібно обрати одну і поруч з позицією питання поставити «+» у відповідну клітинку.

Обробка результатів. Нараховується по 1 балу за відповіді «так» на питання 1-9 і за відповіді «ні» на питання 10-12. Підраховується загальна сума балів. Що більшою є набрана сума балів, то більшою мірою в учня виражена спрямованість на оцінку.

Пропонуємо варіант відповіді Валерії Р. (8 років), таблиця 1.3

Таблиця 1.3. Варіант відповіді Валерії Р. на запитання опитувальника «Спрямованість на оцінку» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова)

№ з/п	Питання	так	ні
1.	Чи пам'ятаєш ти, коли отримав першу в житті двійку?		+
2.	Чи турбує тебе, що твої оцінки трохи гірші, ніж в інших учнів класу?		+
3.	Чи буває, що перед контрольною роботою серце в тебе починає прискорено битися?	+	
4.	Чи червонієш ти при оголошенні тобі поганої оцінки?	+	
5.	Якщо наприкінці тижня ти одержав погану оцінку, у тебе на вихідний поганий настрій?		+
6.	Якщо тебе довго не викликають, це тебе турбує?		+
7.	Чи хвилює тебе реакція однолітків на отриману	+	

	тобою оцінку?		
8.	Після одержання гарної оцінки чи готуєшся ти до наступного уроку як слід, хоча знаєш, що все одно ще скоро не запитають?	+	
9.	Чи тривожить тебе очікування опитування?	+	
10.	Було б тобі цікаво учитися, якби оцінок взагалі не було?		
11.	Чи хочеш ти, щоб тебе запитали, якщо будеш знати, що оцінку за відповідь не поставлять?	+	
12.	Після одержання оцінки на уроці ти продовжуєш активно працювати?		+

Детальний аналіз учнівських відповідей свідчить про те, що за критерієм спрямованості до самоосвіти навчальна мотивація учнів сформована на низькому рівні у 27% школярів, у 36% респондентів на середньому, у 31% учнів – на достатньому та 6% – на високому рівні (рис. 1.5.)

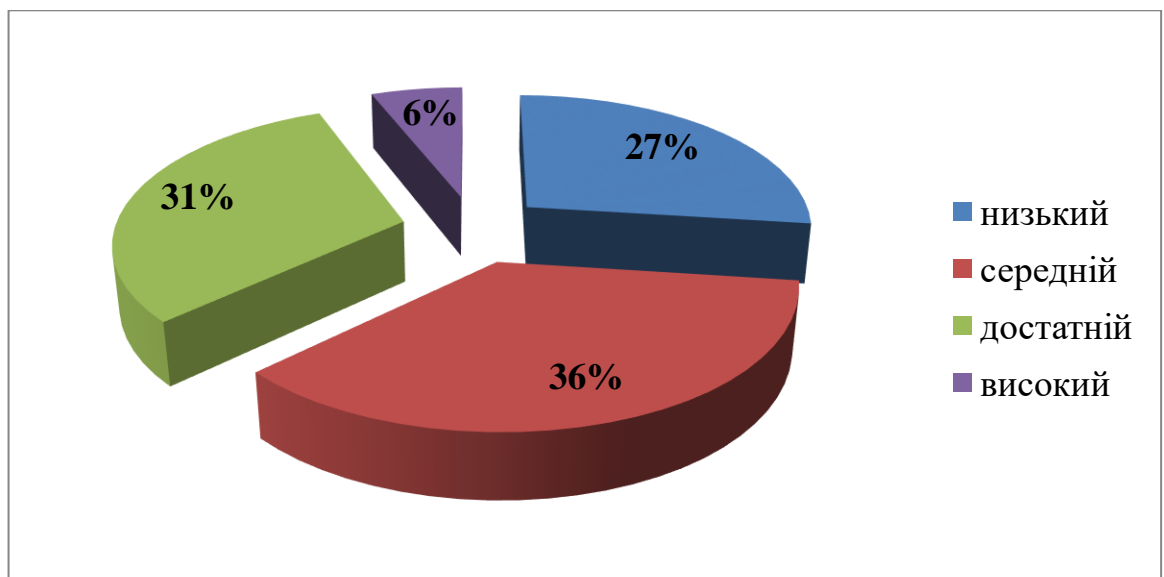

Рис.1.5. Сформованість навчальної мотивації учнів початкової школи за критерієм прагнення до самоосвіти

Співставивши всі дані за критеріями сформованості навчальної мотивації, ми визначили, що у 28% опитаних вона сформована на низькому рівні, у 38% учнів – на середньому, у 27% респондентів – на достатньому та у 7% школярів – на високому (рис. 1.6.)

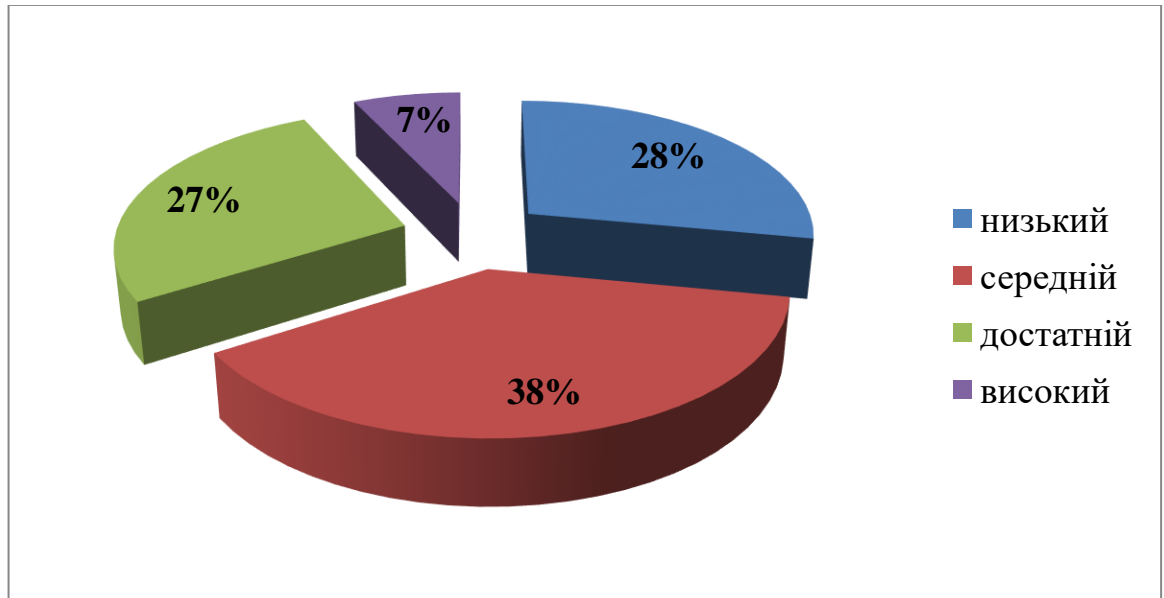

Рис.1.6. Сформованість навчальної мотивації учнів початкової школи на констатувальному етапі експерименту

Отримані результати свідчать про перевагу середнього рівня сформованості навчальної мотивації в учнів, досить великий відсоток учнів з низьким рівнем мотивації, достатній та високий рівні мають невеликі відсоткові показники. Саме тому для стимулювання процесу формування навчальної мотивації учнів початкової школи потрібно здійснити пошук ефективних шляхів.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Педагогічні умови формування позитивної мотивації молодших школярів до навчання

Формування навчальної мотивації учнів – складний процес, який потребує чітко спланованих дій педагога. Як зазначають дослідники (Л. Божович, О. Бражнич), «навчання, як творче засвоєння знань, залежить від трьох факторів – від того, чого навчають, від того, хто і як навчає, і від того, кого навчають». Тобто характер навчання залежить від навчального матеріалу, який засвоюється, педагогічної майстерності і досвіду вчителя, а також від особистісних особливостей учня – індивідуальних характеристик його психічного розвитку (розумового, емоційного, вольового), від ставлення до навчання, схильностей та інтересів.

Серед причин низької мотивації учіння найвагомішими, на нашу думку, є невинуватене спрощення змісту навчального матеріалу, повільний темп його вивчення, багаторазові повтори. Важливим завданням діяльності вчителя є систематичне і послідовне формування в учнів мотивів навчальної діяльності. Саме тому ми виокремили умови формування позитивної мотивації до навчання молодших школярів. «Умови трактуються як фактори, які визначають успішність перебігу педагогічних процесів, або як правила, дотримання яких забезпечує позитивний результат» [5, с. 14]. У пошуку сукупності умов у їх теоретичному обґрунтуванні нерідко недооцінюється особистісний аспект. Серед психолого-педагогічних умов, що сприяють ефективній організації навчально-виховного процесу, ми виділили такі:

- формування позитивної установки на урок;
- створення ситуації успіху;
- підвищення інтересу до навчального матеріалу.

Ефективність уроку в системі особистісно орієнтованого навчання, як зазначає О. Власова, багато в чому залежить від так званого «налаштування на урок» або психологічної самоорганізації вчителя [6, с.50].

Правильна психологічна самоорганізація вчителя передбачає:

- позитивне ставлення до дітей взагалі відчуття задоволення від майбутнього спілкування з ними;
- психологічну готовність учителя працювати з дітьми певного віку. Для цього, по-перше, необхідно знати вікові психологічні особливості учнів, по-друге, не лише знати, але й відчувати проблеми дітей, як власні. Педагог з розвинутою емпатією легко налаштовує стосунки з дітьми, ефективно організовує навчальну діяльність, користується повагою і любов'ю дітей;
- психологічна націленість учителя на мету уроку, готовність до емоційної дії, зацікавленість у досягненні поставлених цілей, упевненість у собі та в учнях. За законами психологи така установка вчителя передається учням, вони сприймають її як значущу й цікаву
- для себе і так само емоційно працюють на уроці [6, с.50-51].

Як підкреслює О. Леонт'єв, «оптимальне педагогічне спілкування – це спілкування вчителя (і ширше – педагогічного колективу) із школярами в процесі навчання, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів і творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання, дозволяє максимально використовувати в навчальному процесі особисті здібності вчителя» [30, с. 34].

Як свідчать наукові дослідження Є.Ільїна, учні потребують позитивної оцінки, підтримки та цінування з боку вчителя в процесі досягнення значущих освітніх завдань. Дослідник вказує на психологічні особливості оцінки: «очікуючи оцінку, дитина перш за все чекає від дорослого, вчителя певного емоційно-особистісного відношення до себе, а не до свого вчорашнього диктанту. Такі особистісні оціночні відносини дитини і

дорослого зумовлюють емоційне благополуччя дітей. Учень може навчитися достатньо об'єктивно оцінювати власну працю, свої якості, але все ж буде потребувати оціночного відношення від дорослого, знаходячи в ньому гарантії душевного комфорту» [21, с. 42].

Наше спостереження свідчить, що під час виконання навчального завдання учнями з відносно однаковими здібностями краще справляються із завданнями ті, яких учитель у процесі роботи підбадьорює, позитивно оцінює їх кроки, хоча спеціальної допомоги не надає. Низькі результати мають ті учні, на яких учитель взагалі не звертає уваги. Отже, дитина вимагає певного ставлення учителя до того, що вона робить, має потребу в оцінці результатів своєї роботи. Понад усе учень вимагає заслуженої похвали, позитивної оцінки.

У світлі сучасних освітніх тенденцій саме особистісно-орієнтований урок відповідає вимогам часу. Формування позитивної установки на діяльність є необхідною умовою особистісно орієнтованого уроку. Психологічно поняття «установка» трактується як внутрішня готовність суб'єкта певним чином сприйняти ситуацію і діяти в ній. Психологічна установка виникає в суб'єкта дуже швидко і неусвідомлено, першої ж миті знайомства з ситуацією. Тобто установка на урок виникає в перші його хвилини і за своєю якістю може бути позитивною або негативною. У разі виникнення позитивної установки учень швидко захоплюється навчальною діяльністю і, як правило, досягає успіху. У разі виникнення негативної установки (нейтрального становища не буває, брак емоцій – так само негативна установка) учні намагаються уникати спілкування і взаємодії з учителем, на уроці панує млявість, байдужість [44, с. 320].

Прийоми підвищення інтересу до навчального матеріалу пропонує Ю. Мартиненко:

- *Приваблива мета* – перед учнем ставиться проста, зрозуміла і приваблива для нього мета, що стає для нього особистісно-значущою метою, і він залучається до запланованої вчителем навчальної діяльності.

- *Подив* – учитель подає навчальний матеріал у такій формі, що навіть повсякденне стає дивним. Наприклад, учитель початкової школи, вивчаючи тему «Натуральні числа», ставить завдання «Діти, назвіть найбільше число». Діти після обдумування з подивом виявляють що такого числа немає. Відповідь, на як дається певний час, на початку уроку вчитель ставить проблемне запитання, правильну відповідь до якого учень зможе сформулювати, отримавши необхідну інформацію під час уроку.
- *Помилка в поясненні* – пояснюючи матеріал, учитель навмисно допускає помилки. При цьому він пояснює учням свій намір. Наприклад, ведучи урок математики в початковому класі, учитель задає задачу, яку, за його словами, неможливо розв'язати. Чому? Завдання дітей – знайти відповідну помилку.
- *Практичність теорії* – введення в теорію вчитель здійснює через практичне завдання, розв'язання якого корисне учням.
- *Запитання до тексту* – перед вивченням навчального тексту учням дається завдання скласти до нього список запитань, відповіді на які розкриє зміст даного матеріалу [35, с. 36].

Позитивна установка на урок є психологічним компонентом такого етапу уроку як мотивація навчальної діяльності. Ми виділили наступні прийоми, за допомогою яких учитель може сформувати в учнів позитивну установку на урок:

- Проекція на дітей позитивної установки, емоційна налаштованість учителя, зацікавленість у результаті, впевненості в собі і в дітях. Учитель обов'язково має підкріплювати словесну установку мімікою, жестами.
- Формування позитивної установки на урок як результат ефективно продуманого цілепокладання і мотиваційної діяльності. По-перше, учитель стисло і чітко пояснює учням мету уроку, намагаючись зрозуміло і переконливо відповісти на їхні запитання: «Що і навіщо ми будемо вчити на цьому уроці». По-друге, важливо пояснити учням значення

даного матеріалу, його спроможність дати учням знання про світ, суспільство, людину, допомогти ґрунтовно осмислити і зрозуміти актуальність проблеми, по-третє, допомогти усвідомити важливість цього матеріалу в системі знань.

- Підвищення інтересу до навчального матеріалу також сприяє формуванню емоційно-позитивного ставлення учнів до навчання в школі. Крім того, інтерес до навчального матеріалу зумовлює інтерес до пізнавальної діяльності, який своєю чергою тісно пов'язаний з мотивами навчання.

Особистісно орієнтований підхід до процесу навчання та виховання лежить в основі педагогічної технології «Створення ситуації успіху». Ситуація успіху – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Віковою особливістю молодших школярів є загальна недостатність волі: учень молодшого шкільного віку ще не вміє тривалий час досягати поставленої мети, цілеспрямовано долати труднощі і перешкоди. Він у разі невдачі може втратити віру у свої сили і можливості [39]. Тому в педагогічній діяльності надзвичайно важливим є уміння вчителя створити ситуацію успіху для кожного учня, допомогти дитині подолати сумнів, напругу в складних ситуаціях, невпевненість у власних силах тощо. Створення ситуації успіху є частиною особистісно орієнтованої технології.

Ситуація успіху досягається тоді, коли сама дитина визначає цей результат як успіх. Кожному педагогові слід звернути увагу на це положення. Об'єктивна успішність діяльності дитини – це успіх зовнішній, бо якість результату оцінюється свідками дійства. Усвідомлення ситуації успіху самим же учнем, розуміння її значущості виникає у суб'єкта після здолання своєї боязкості, невміння незнання, психологічного утиску та інших труднощів [21, с.128].

Слід відзначити, що навіть інколи пережита дитиною ситуація успіху може залишити надзвичайне емоційне враження в її душі, різко змінити на позитивне стиль й життя.

Для створення ситуації успіху ми пропонуємо вчителям дотримуватися правил, які забезпечать результативність у роботі:

- Ставте хороші оцінки, якщо спостерігаєте хоча б мінімальний успіх учня. Адже не відчувши, що таке «відмінно», учень не буде до нього прагнути.
- На уроках надавайте дитині можливість почувати себе особистістю піднімайте не тільки самооцінку, але й самовпевненість.
- Називайте дитину на ім'я, створюйте ситуації успіху і довіри.
- Створюйте якомога більше епізодів, випадків, ситуацій, в яких учень може взяти участь – у нього буде більше можливостей знайти себе.
- Нормою педагогічної діяльності повинно стати ставлення до дитини, як до рівного, що виключає право педагога на грубість, різкість, зневажливий тон.

Компетентний і вимогливий педагог, який насправді любить дітей, досягає найкращих результатів, і його найбільше поважають учні. Алгоритм діяльності вчителя може бути таким: чіткі норми вимог – максимальна допомога учням у їхній праці – справедливе оцінювання кінцевого результату, при цьому вся діяльність відбувається на тлі позитивного ставлення учителя до дітей.

Отже, дотримуючися запропонована них нами умов педагог зможе стимулювати формування позитивної мотивації учнів до навчання.

2.2. Реалізація основних методів та прийомів формування позитивної мотивації учнів

Формування навчальної мотивації учнів – складний та довготривалий процес, який потребує клопіткої роботи та арсеналу педагогічних методів і прийомів.

Метод – це спосіб викладацької роботи вчителя і організації навчально-пізнавальної діяльності учня з вирішення різних дидактичних завдань, спрямованих на оволодіння матеріалом, що вивчається, а прийом, звичайно, є складовою частиною або окремою стороною методу [48, с. 76].

Для формування мотивів навчальної діяльності О. Савченко радить педагогам використовувати весь арсенал методів навчання: словесні, наочні і практичні, репродуктивні і пошукові, індуктивні і дедуктивні та ін. Кожен із цих методів, окрім інформаційно-навчального, здійснює також мотиваційний вплив [48, с. 78].

Проте існують специфічні методи стимулювання і мотивації, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, стимулювання пізнавальної активності і водночас сприяння збагаченню учнів навчальною інформацією. Вони передбачають єдність діяльності учителя й учнів: стимулів педагога і мотивів школярів. Відповідно до цієї класифікації мотивів методи стимулювання навчальної діяльності умовно поділяють на підгрупи: методи формування пізнавального інтересу та методи формування почуття обов'язку і відповідальності у навчанні [46, с. 171].

Метод формування пізнавального інтересу. Інтерес як важливий компонент внутрішньої мотивації характеризується трьома основними ознаками: позитивною емоцією стосовно діяльності; наявністю пізнавального компонента цієї емоції; наявністю безпосереднього мотиву, який є продуктом самої діяльності. З огляду на це у навчанні важливо забезпечити виникнення глибоких позитивних переживань стосовно пізнавальної діяльності, її змісту, форм і методів здійснення. Процеси мислення, пам'яті, уваги стають ефективнішими, якщо їх супроводжує душевне хвилювання (радість, гнів, здивування тощо). Цікаво робити те, що вимагає напруження, але труднощі мають бути посильними. Неправомірне спрощення навчального матеріалу, невиправдано повільний темп його вивчення, багаторазові повтори не можуть сприяти розвитку пізнавального інтересу [57, с. 41].

До основних методів формування пізнавального інтересу належать: дискусія, диспут, включення учнів у ситуацію особистого переживання успіху в навчанні, в інші ситуації емоційно-моральних переживань (радості, задоволення, здивування тощо), метод опори на здобутий життєвий досвід, метод пізнавальної, дидактичної, рольової гри та ін.

До *методів емоційного стимулювання* навчання належить прийом створення ситуації зацікавленості, тобто використання цікавих для учнів прикладів, парадоксальних фактів, проведення дослідів. Підвищують інтерес до навчання цікаві аналогії, зокрема зіставлення наукових і життєвих тлумачень окремих природних і суспільних явищ [31, с. 26].

Основним джерелом інтересу до навчальної діяльності є насамперед її зміст. Щоб підсилити стимулювальний вплив змісту, необхідно чітко дотримуватися вимог принципів науковості, систематичності і послідовності, зв'язку навчання з життям і практикою. Для підвищення стимулювального впливу змісту навчання можна використовувати прийоми створення ситуації новизни, актуальності, наближення змісту до важливих наукових відкриттів тощо.

Стимулювання навчання можна досягти за допомогою *методів проблемного навчання, дидактичних ігор*. Вони сприяють створенню проблемних ситуацій, обміну знаннями, організації розумової діяльності.

Л. Любчак, К. Колесник класифікують дидактичні ігри на рольові, ділові, організаційно-діяльнісні, комп'ютерні. «У рольових іграх учні грають казкових, фантастичних персонажів. При цьому відбувається збагачення їх уявлень про трудові, професійні чи особистісні взаємини з іншими людьми, підготовка до реальних життєвих ситуацій. Рольові ігри допомагають розв'язувати проблему мотивації в навчанні. Важливе значення рольової гри полягає також у подоланні внутрішніх конфліктів, реалізації психотерапевтичної функції» [33, с. 12].

Ділова гра полягає в імітації прийняття управлінських рішень в різних виробничих ситуаціях, організованих за певними правилами. В таких умовах

дії учнів набувають якості вчинків, що формують соціальні риси і характер майбутньої особистості. Ділові ігри класифікують на навчальні, виробничі і педагогічні. Навчальні ігри дають змогу встановити в навчанні предметний і соціальний контексти майбутньої професійної діяльності і в такий спосіб змоделювати більш адекватні порівняно з традиційним навчанням умови формування особистості. Основна мета виробничих ділових ігор – підвищення кваліфікації працівників управлінських апаратів, підприємств та організацій. Педагогічні ігри спрямовані на розвиток професійно-особистісних якостей педагога, уміння працювати в реальних умовах, удосконалювати знання і вміння в галузі методики викладання [33, с. 12].

Метод формування почуття обов'язку і відповідальності у навчанні. До них належать: переконання, позитивний приклад, практичне привчання до виконання вимог, створення сприятливих умов для спілкування, заохочення і пошуку, оперативний контроль за виконанням вимог, осуд, подяка, нагорода та ін. Методи і прийоми стимулювання обов'язку і відповідальності взаємодіють з методами виховання, що пов'язує процеси навчання і виховання.

Т. Матюхіна виділяє наступні методи формування навчальної мотивації учнів: методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності; метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом; проблемно-пошукові; методи, які стимулюють пізнавальні запитання учнів; методи, що стимулюють ініціативу, яка проявляється під час діяльності [36, с. 97]. Відповідно до методів дослідниці ми підібрали прийоми, які запропонували у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Методи та прийоми формування позитивної мотивації учнів до навчальної діяльності

Методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності	Прийоми
---	----------------

<p>Метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом</p>	<ul style="list-style-type: none"> • наведення цікавих прикладів, парадоксальних фактів; • аналіз уривків із художньої літератури про життя й діяльність видатних науковців і громадських діячів; • цікаві аналогії; • порівняння наукових і народних тлумачень окремих мовних явищ; • створення ситуації новизни, інформування про сучасні наукові дослідження.
<p>Проблемно-пошукові</p>	<ul style="list-style-type: none"> • створення проблемної ситуації (порівняння навчальних об'єктів, виділення суттєвих ознак, групування, класифікація, узагальнення, визначення протиріч тощо); • «мозкова атака»; • дослідницькі, прикладні, творчі, інформаційні проекти.
<p>Методи, які стимулюють пізнавальні запитання учнів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • незакінчені завдання, тексти, які спонукають учнів ставити запитання або шукати правильних шляхів виконання; • запитання спрямовані на отримання додаткової інформації.
<p>Методи, що стимулюють ініціативу учнів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • самостійне творче складання завдання; самостійне складання завдань за аналогією на новому змісті; • пошук аналогів у повсякденному житті.
<p>Методи, що стимулюють ініціативу, яка</p>	<ul style="list-style-type: none"> • прийом навмисних помилок; • прийом спільного з учителем пошуку

<p>проявляється під час діяльності</p>	<p>розв'язання проблеми;</p> <ul style="list-style-type: none"> • прийом «лабіринту»
---	---

О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська визначає основні методи і прийоми мотивації і стимулювання навчання: комунікативна атака, доведення та переконання, навіювання, метод долаття перешкод, метод закріплення позитивного ставлення тощо.

Комунікативна атака – це метод швидкого включення, мобілізації аудиторії до навчання; зацікавлення, дія якого ґрунтується на активізації емоційної сфери учня – викликання його подиву, захоплення через використання ефекту новизни, несподіваності. Комунікативна атака може здійснюватись на будь-якому етапі мотиваційного циклу в навчанні, але найбільший ефект вона дає на вступно-мотиваційному етапі (на початку вивчення дисципліни, теми, заняття). Найбільший ефект цей метод надає серед емоційних, допитливих учнів, з переважанням мимовільної уваги, а від викладача потребуються творчі здібності і артистизм.

Прийоми комунікативної атаки:

- ефектна цитата;
- незвичайна дія;
- розповідь казки, анекдоту, притчі;
- цікаве запитання;
- приклад, опис ситуації з власного життя викладача

Доведення та переконання – активізація вольових зусиль учнів через пояснення їм необхідності навчального матеріалу для життєдіяльності. Застосування цього методу вимагає високого рівня свідомості учнів, їх логічного мислення, розвиненої сили волі, довільність уваги.

Прийоми:

- посилення на негативні наслідки незнання, позитивні наслідки знання;
- використання аналогій та порівнянь;

- підкреслення актуальності та практичності (дієвість, актуальність знань з теми у житті, можливість на практиці перевірити свої знання, легке впровадження; засіб вирішення особистих проблем; складова професійності, компонент ділової кар'єри);
- виявлення суперечностей у критичних зауваженнях аудиторії;
- прийом «бумерангу» – відповідь запитанням на запитання, аргументом на аргумент

Сугестія (навіювання) – цей метод полягає у опосередкованому формуванні думки про необхідність навчання через апеляцію до підсвідомості учнів. Важливо, щоб учні не усвідомили того впливу, що здійснюється, тому викладач повинен слідкувати за невимушеністю своєї поведінки, динамізмом свого впливу на аудиторію.

Навіювання досягається за рахунок таких прийомів:

- періодичне повторення однієї і тієї ж думки;
- висування вимог до бажаної емоційної реакції слухачів (думаю, що ви погодитеся зі мною, що...);
- інтонаційного підкреслення важливіших моментів виступу;
- автоматичне включення до певної роботи, динамічність викладу матеріалу, коли не дається часу на обмірковування їх необхідності.

Метод долаття перешкод – обумовлює активізацію розумової діяльності учнів через створення спеціальних умов виконання завдань. Потребує достатньої свідомості і зрілості учнів, їх здатності до долаття спеціально висунених перешкод.

Прийоми застосування цього методу:

- завдання на вирішення певних навчальних задач, ситуацій, виконання тестів, які неможливе виконати без вивчення матеріалів теми;
- стимулювання часом (обмеженість в часі, чи нагорода за швидкість);
- удавана недовіра до слухачів (підкреслюється складність завдання та низька ймовірність його виконання).

Метод делегування – залучення учнів до будь-якого етапу управління процесом навчання. Потребує свідомості, відповідальності та зрілості учнів, їх здатності до самоорганізації, вдалого керівництва з боку викладача.

Прийоми:

- особистісно-довірливе звертання до учнів;
- договір з учнями;
- звертання за порадою до учнів;
- формування почуття «ми»;
- сумісне планування навчання (відбір змісту; форм та методів навчання, контролю).
- взаємоперевірка;
- взаємовикладання («метод змінних пар»).

Метод закріплення позитивного враження – спосіб мотивації і стимулювання подальшої самостійної роботи учнів, підтримки їх позитивного враження від заняття, теми, дисципліни, викладача. Найчастіше застосовується на завершальному етапі мотиваційного циклу.

Можливі прийоми:

- узагальнення основних думок, підведення підсумків, резюме.
- заклик до дії («запрошення» до подальшого вивчення теми).
- комплімент учням, подяка.
- викликання сміху, особливо потрібно, якщо діти помітно стомилися;
- ефектна цитата (примушує замислитись про її зміст);
- нагнітання та кульмінації – розрядження (на кінець залишається найважливіше);
- встановлення зв'язку з попередніми та наступними темами (включається асоціативне запам'ятовування).
- «навчальне коло» - повторення початку заняття, але на більш глибокому рівні (наприклад, те ж питання, але слухачі самі знаходять відповідь).

- «ефект Шахерезади» чи відстрочення закінчення (почати цікаву розповідь, пов'язану з темою заняття, і пообіцяти її завершити на наступному занятті).

Таким чином, використовуючи запропоновані вище прийоми, вчитель зможе стимулювати процес формування мотивації до навчання в учнів початкової школи. Навчання перетвориться для дітей у цікаву захопливу пригоду та на інтуїтивному рівні учні віддадуть перевагу внутрішнім мотивам навчання над зовнішніми.

2.3. Використання інформаційних технологій для мотивації навчальної діяльності молодших школярів

Використання комп'ютерних технологій на уроках в школі за останнє десятиліття набуло значного поширення, що пов'язано з глобальною інформатизацією суспільства і появою мережі Інтернет. Нові навчальні технології надають величезні можливості організації навчального процесу. Це шанс для вчителя підвищити мотивацію учнів до набуття знань через організацію навчальної та позаурочної їх діяльності.

Як показують дані психолого-педагогічних і дидактичних досліджень, необхідний потенціал у розвитку мотиваційної сфери учнів мають методики навчання на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), так як саме вони здатні забезпечити індивідуалізацію навчання, адаптацію до здібностей та інтересів учнів, розвиток їх самостійності і творчості, доступ до нових джерел навчальної інформації, використання комп'ютерного моделювання досліджуваних процесів і об'єктів тощо. Використання засобів ІКТ сприяє обліку індивідуальних можливостей кожного учня, його інтересів, схильностей, суб'єктивного досвіду, накопиченого в навчанні і реальному житті, а також необхідності вимоги індивідуалізації навчання, їх адаптації до пізнавальних потреб і інтересів учнів [38].

Ефективним засобом підвищення пізнавальної активності і формування мотивів є ІКТ. У методичних рекомендаціях про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах [56] визначено, що:

1. формувати мотивацію до навчання, особливо у молодших школярів, необхідно, тому що в результаті спонукання учнів до активної навчальної діяльності зростає рівень самостійності дитини;

2. для того, щоб сформувати мотивацію в учнів початкової школи на уроках, необхідно використовувати в цьому процесі такі методи і засоби, за допомогою яких учитель міг би зацікавити дитину виниклою проблемою;

3. дидактичні можливості ІКТ не тільки активізують процеси сприйняття, мислення, уяви, пам'яті і мобілізують увагу учня, а й допомагають реалізувати діяльнісний підхід в навчанні;

4. використання ІКТ компонента є резервом для формування мотивів до навчання у молодших школярів на уроках.

Отже, застосування ІКТ в навчальному процесі дозволяє збільшити обсяг інформації, що повідомляється учневі на уроці, більш активно в порівнянні зі звичайними заняттями організувати пізнавальну діяльність, впливати на такі психологічні процеси, як сприйняття, мислення, запам'ятовування, засвоєння інформації. Використання ІКТ компонента на уроках призводить до активації розумової діяльності, формує позитивну мотивацію в учнів до цих занять.

Існує багато напрямків застосування ІКТ в освітньому процесі. Наведемо декілька з них:

1. Контроль знань (рис. 2.1).

Відстань між двома містами 72 км. Третину цієї відстані поїзд пройшов за 12 хв.
З якою швидкістю йшов поїзд?

7 км/год

$t = 12 \text{ хв}$

72 км

Розв'язання
(запиши діями)

1. Яку відстань пройшов поїзд за 12 хвилин?

2. З якою швидкістю йшов поїзд?

Склади вираз

Рис. 2.1. Завдання для контролю знань у вигляді комп'ютерного тестування у системі <https://disted.edu.vn.ua/>

2. Лабораторний практикум (рис. 2.2).

Досліджуємо властивості води

Дослід 2

Висновок.
Вода набирає форму посуду.

Рис. 2.2. Презентація для проведення дослідження властивостей **ВОДИ**

3. Ілюстративний засіб під час пояснення нового матеріалу.

Тему підготувала вчителька Совко Наталія Миколаївна

Розвивомся уважно верхівку дерева.
Яку геометричну фігуру вона нагадує?

а) овал;
б) лінію;
в) многокутник.

Натисни мишкою на варіант, якщо твій вибір правильний, він змінить колір.

Для перегляду натискай мишкою на будь-яку частину зображення. Будь уважним.

Щоб переглянути тему ще раз:
1) натисни на "Закінчити урок";
2) натисни на "Перейти до списку уроків";
3) вибери цю тему ще раз.

Рис. 2.3. Приклад ілюстративного матеріалу в системі <https://disted.edu.vn.ua/>

4. Самоосвіта (рис.2.4).

Картка 6. Математика з бабусею

1. Порівняй значення виразів $< >$.

$25 - 1 \square 13 + 1$
 $32 + 1 \square 44 - 1$
 $58 + 1 \square 75 + 1$
 $46 - 1 \square 18 + 1$

2. Бабусин котик полюбляє гратися з її нитками, ось і сьогодні перекинув корзинку і переплутав усі клубочки. Допоможи зібрати, запиши числа від найбільшого до найменшого.

12 48 62 26 94 57

3. Розв'яжи задачу.
Бабуся спекла 18 пиріжків з повидлом, а з маком – на 1 менше. Скільки пиріжків з маком спекла бабуся?

urokok.com.ua

Рис. 2.4. Приклад он-лайн ресурсу для додаткової освіти молодших школярів

5. Ефективне формування пізнавального інтересу.

Сучасні ІКТ мають унікальні дидактичні можливості. Вони дають можливість:

1. Подавати для учнів навчальну інформацію в різній формі: текст, аудіо, відео, анімація, презентація.
2. Контролювати тимчасові параметри уроку для кожного учня.
3. Видавати великий обсяг інформації частинами, в зв'язку з цим досліджуваний матеріал засвоюється легше, ніж матеріал підручників і статей.
4. Активізувати процеси сприйняття, мислення, уяви, пам'яті.
5. Мобілізувати увагу учнів.
6. Бути точним і об'єктивним в оцінці знань.
7. Формувати мотивацію до навчання та пізнавальний інтерес.

ІКТ допомагають:

- засвоїти в більшому обсязі нові знання з цих предметів;
- організувати діяльнісний підхід в навчанні;
- досягти привабливості уроків;
- диференціювати процес навчання;

Характер використання ІКТ на уроках може бути різний - це навчальний, розвивальний, комунікативний, діагностичний, загальнокультурний. Це залежить від мети і завдань, що ставить учитель перед учнями, при проектуванні уроку з використанням комп'ютера. Проводжу уроки демонстраційного типу, уроки узагальнення і отримання нових знань, уроки комп'ютерного тестування та ін. На уроці використовуються мультимедійний проектор, комп'ютер, інтерактивна дошка, електронні мікроскопи, документ-камера. Програмне забезпечення використовується у вигляді готових продуктів, розроблених виробниками - електронні підручники.

Все це активізує пізнавальну діяльність учнів і допомагає самореалізації особистості. Робота проводиться під керівництвом вчителя, що сприяє співпраці між учнями, взаємодопомоги і взаєморозуміння, партнерським відносинам «учитель - учень». Технологія застосування ІКТ на уроках повинна бути не самоціллю, а супроводжувати предмет для доступного,

наочного викладу матеріалу, для організації цікавої пізнавальної навчальної діяльності [38].

Використання ІКТ в навчальному процесі:

- створення презентацій,
- робота з Інтернет-ресурсами,
- колекції цифрових освітніх ресурсів (ЦОР),
- використання готових навчальних програм - електронних підручників,
- робота з тестами.

ІКТ дають можливість організувати різні форми роботи: групову, парну, індивідуальну. Працюючи в ІКТ середовищі, вчитель має можливість створювати умови, що дозволяють кожному учневі розвиватися у відповідності зі своєю освітньою траєкторією. Інформаційно-комунікаційні технології допомагають організувати самоконтроль знань учнями в роботі з тестами, надають їм можливість систематизувати знання, повторювати, закріплювати вивчений матеріал, вирішувати інтерактивні вправи, розвивати образне мислення, пам'ять.

Застосування ІКТ на уроках є ефективним фактором для розвитку мотивації учнів. У більшості випадків дітям дуже подобається працювати в комп'ютерному класі або з інтерактивною дошкою, так як уроки проходять в неформальній обстановці, дітям надано велику свободу дій, і деякі з них можуть проявити свої знання.

Застосування ІКТ сприяє усвідомленому засвоєнню знань учнями і дає можливість підвищити позитивну мотивацію навчання, активізувати пізнавальну діяльність учнів. Використання ІКТ сприяє проведенню уроків на високому естетичному і емоційному рівні; забезпечує наочність, залучення великої кількості дидактичного матеріалу, дає можливість збільшити обсяг виконаної роботи на уроці в 1,5-2 рази; забезпечити високий ступінь диференціації навчання (майже індивідуалізація); розширити можливість самостійної діяльності; формувати навички дослідницької

діяльності; забезпечити доступ до різних довідкових систем, електронних бібліотек, інших інформаційних ресурсів.

Необхідно пам'ятати: ІКТ повинні виступати як допоміжний елемент навчального процесу, а не основний.

З огляду на психологічні особливості молодшого школяра, робота з використанням ІКТ повинна бути чітко продуманою і дозованою. Практика роботи в цьому напрямку показала, що в кінцевому рахунку використання комп'ютерних технологій оптимізує процеси розуміння і запам'ятовування навчального матеріалу, позитивно впливає на мотивацію школярів, що безсумнівно підвищує якість навчання.

Використання ІКТ також дозволяє проводити уроки:

- на високому естетичному і емоційному рівні (анімація, музика)
- забезпечує наочність;
- привертає велику кількість задач;
- забезпечує високий ступінь диференціації навчання;
- учні вчаться навичкам контролю та самоконтролю;
- дозволяє вести навчання в зоні найближчого розвитку;
- створює сприятливі умови для кращого взаєморозуміння вчителя і учнів і їх співпраці в навчальному процесі.

Саме інформаційні технології, будучи універсальними засобами навчання, дозволяють не тільки формувати в учнів знання, вміння і навички, а й розвивати особистість дитини. Образність відображення тих чи інших явищ і процесів в пам'яті учня збагачує сприйняття навчального матеріалу, сприяє його кращому розумінню, а значить і підвищують мотивацію до навчання.

Отже, місце ІКТ в навчанні – інформаційна підтримка діяльності вчителя і учнів, роль ІКТ полягає в розширенні освітніх можливостей учнів, інтенсифікації, диференціації та індивідуалізації їх діяльності в процесі навчання. Значення ІКТ полягає в створенні передумов та умов для

вдосконалення якості освіти, для формування і розвитку особистості людини і її творчих здібностей.

ВИСНОВКИ

Мотивація учіння відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Саме у молодшому шкільному віці закладається основа для подальшого учіння школяра і часто від бажання вчитися у початковій школі залежить і прагнення до учіння у середніх та старших класах. Проблема мотивації досліджується у психології досить широко (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Л. Божович, Г. Костюк, П. Якобсон, Х. Хекхаузен, Є. Ільїн, М. Матюхіна, А. Маркова, Т. Гордєєва, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Максименко, В. Семиченко, Ю. Швалб та ін.).

Проаналізувавши наукову, навчально-методичну літературу, ми визначили, що «мотивація» трактується як система спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність учнів, їх готовність до засвоєння знань. Потреба не визначає характеру діяльності, її предмет окреслюється тоді, коли людина починає діяти. Спонукальна (мотиваційна) складова навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання. Нами з'ясовано, що мотивація поділяється на стійку і нестійку; на позитивну і негативну; на внутрішню і зовнішню.

Формування позитивної мотивації школярів до навчальної діяльності вимагає тривалої, узгодженої роботи вчителя та батьків, створення відповідних умов та сприятливого середовища для розвитку кожного учня. У цій тріаді для формування мотивації навчання в школярів доцільно застосовувати такі види впливів: актуалізацію раніше сформованих у дитини позитивних мотиваційних установок (їх потрібно не зруйнувати, а зміцнити і підтримати); створення умов для появи нових мотиваційних установок (нових мотивів, цілей) і появи в них нових якостей (стійкості, усвідомленості, дієвості тощо); корекції мотиваційних установок, що перешкоджають

досягненню успіху в навчальній діяльності, зміни внутрішнього ставлення дитини як до наявного рівня своїх можливостей, так і до перспективи їхнього розвитку. Для стимулювання процесу формування навчальної мотивації учнів Нова українська школа пропонує ряд шляхів: використання педагогіки партнерства, ранкових зустрічей, створення відповідних навчальних осередків тощо.

Нами було проведене експериментальне дослідження, яке передбачало діагностику сформованості навчальної мотивації у дітей молодшого шкільного віку. З цією метою ми виділили наступні критерії та показники: **домінування внутрішньої мотивації над зовнішньою** (орієнтування на індивідуальні потреби у знаннях, задоволення власних пізнавальних інтересів); **соціальна усвідомленість навчання** (усвідомлення соціального статусу учня та відповідність йому, розуміння соціальної значущості учіння); **прагнення до самоосвіти** (засвоєння засобів одержання знань, стимул до отримання додаткових знань). На основі критеріїв і показників ми виділили рівні сформованості навчальної мотивації учнів: низький, середній, достатній, високий.

Проведене нами дослідження на базі КЗ «ЗОШ І-ІІІ ст. №5» Вінницької міської ради у 3-А класі (28 респондентів) свідчить, що у 28% опитаних рівень сформованості навчальної мотивації знаходиться на низькому рівні, у 38% учнів – на середньому, у 27% респондентів – на достатньому та у 7% школярів – на високому.

З метою покращення результатів сформованості навчальної мотивації учнів ми виділили та обґрунтували наступні педагогічні умови:

- забезпечення належного рівня комунікативно-педагогічної взаємодії учителя і учнів,
- формування позитивної установки на урок;
- створення ситуації успіху;
- підвищення інтересу до навчального матеріалу.

Нами запропоновано ряд методів та прийомів, які сприяють формуванню навчальної мотивації учнів. Серед них комунікативна атака, доведення та переконання, навіювання, метод долання перешкод, метод закріплення позитивного ставлення, метод розвитку пізнавального інтересу, сугестів, метод емоційного сприймання навчання тощо.

Позитивно на формування навчальної мотивації учнів впливає використання інформаційно-комунікаційних технологій, так як вони допомагають організувати самоконтроль знань учнями в роботі з тестами, надають їм можливість систематизувати знання, повторювати, закріплювати вивчений матеріал, вирішувати інтерактивні вправи, розвивати образне мислення, пам'ять тощо.

Незважаючи на виконане дипломне дослідження, тема «Формування мотивації в учнів початкової школи до навчальної діяльності не вичерпана», тому перспективними темами дослідження можуть бути: «Педагогічні умови формування позитивної мотивації учнів до навчальної діяльності», «Інтерактивні технології як засіб формування позитивної мотивації учнів до навчальної діяльності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
2. Бабаян Ю.О. Розвиток рефлексивного оцінювання як чинника мотивації досягнення молодших школярів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ю.О. Бабаян; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2004. – 20 с.
3. Богуш А.М. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін. ; за заг. ред. Гавриш Н. В. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 368 с.
4. Божович Л. І. Мотивація поведінки дітей та підлітків / Л. І. Божович. – М. : Книга, 1992. – 120 с.
5. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук / О. Г. Бражнич. – Кривий Ріг, 2001. – 238 с.
6. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
7. Вострикова Є. Дорога у країну професій [Текст] / Є.Вострикова // Шкільний психолог. – 2009. – № 2. – С. 4-10
8. Гавриш Н. В. Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку / Н. Гавриш, О. Ліннік. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
9. Галузяк В. М. Психологічні концепції формування навчальної мотивації / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 11. – Вінниця, 2004. – С. 29-32.
10. Гончаренко С. У. Формування у дорослих сучасної наукової картини світу / С.У. Гончаренко // монографія. – Київ : ІПОД НАПН України, 2013. – 220 с.

11. Гузенко О.А. Дидактичні умови підвищення рівня пізнавальної мотивації молодших школярів / О.А. Гузенко // Проблеми педагогічних технологій: Зб.наук.пр. – Луцьк – 2001. – Вип.2. – С. 44-48.
12. Гузенко О.А. Формування мотивації навчання молодших школярів в умовах особистісно орієнтованої освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / О.А. Гузенко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Луцьк, 2002. – 21 с.
13. Дербеньова А.Г. Усе про мотивацію / Уклад. А.Г.Дербеньова. – Х.: Вид.група «Основа», 2012. – 74с.
14. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
15. Дятленко Н.М. Самоповага дитини як умова її майбутнього «АКМЕ» / Н.М. Дятленко // Наукові записки Інституту психології Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Випуск 26, в 4х томах. Том 2. – С. 24-28.
16. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. –1040 с.
17. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
18. Занюк С. С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Занюк Сергій Степанович; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 20 с.
19. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
20. Зимняя И. А. Педагогическая психология [Текст] / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2004. – 384 с.
21. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.

22. Канюк С.С. . Психологія мотивації: навчальний посібник / С.С. Канюк. – К.: Либідь, 2002 – С. 238-248.
23. Карпова Е. В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: автореф. дис. ... дра психол. наук: 19.00.07 / Карпова Елена Викторовна; ГОУВПО Ярославск. гос. пед. ун-т. – Ярославль, 2009. – 51 с.
24. Кириленко В. Формування та корекція мотивації учіння молодших школярів / В. Кириленко // Початкова школа. – 2007. – № 12. – С. 50-53.
25. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
26. Кочарян О. С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів [Текст]: навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т, 2011. – 40 с.
27. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.І.Кузьмінський, В.Л.Омелянко. – 2- е вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2004. – 445 с.
28. Лазаренко Н. І. Розвиток пізнавальної активності першокласників у період навчання грамоти / Н.І.Лазаренко // Початкова школа. – 1999. – 5. – С.13-16.
29. Левківський М.В. Історія педагогіки : підручник / М.В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.
30. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: в 2 т. / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – 318 с.
31. Лук'янова М. Психологія навчальної мотивації школярів / М. Лук'янова // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2006. – №3/4. – С. 26-32.
32. Любчак Л. В. Підготовка майбутнього педагога до реалізації принципів педагогіки партнерства / Л. В. Любчак, Л. П. Дабіжа / Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of

- Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. – 1st ed. – Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. – 539-560 p.
33. Любчак Л.В. Методика організації ігрової діяльності: Практикум / Л.В.Любчак, К.А.Колеснік. – Вінниця : ЦОП "Документ Принт", 2017. – 196 с.
34. Манухина З. Тренінг командної освіти у шкільництві / З.Манухина // Шкільний психолог. – 2009. – № 5. – С. 41-44
35. Мартиненко Ю. Пізнай себе / Ю. Мартиненко // Шкільний психолог. – 2009. – № 4. – С. 36-40
36. Матюхина М. В. Мотивація учения младших школьников / М. В. Матюхина. – М. : Педагогика, 2008. – 210 с.
37. Мусаєв К. Ф. Теоретичні основи мотивації навчальної діяльності / К. Ф. Мусаєв. – Електронний ресурс. Режим доступу: www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_6/files/PD610_47.pdf
38. Олефіренко Н.В. Дидактичні ситуації з використанням комп'ютера у навчанні молодших школярів/ Н.В. Олефіренко, В.М. Андрієвська. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/98/84>.
39. Олійник О. Мотивація учнів початкової школи до навчання / О. Олійник. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.empatia.pro/motyvaciya-uchniv-pochatkovoyi-shkoly-do-navchannya/>
40. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; за заг ред.. О.М.Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
41. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
42. Педагогічна майстерність : підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко та ін. ; за заг. ред. І.А.Зязюна. – 2-е видання, доповнене і перероблене. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.

43. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 564 с.
44. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
45. Психологічний тлумачний словник / під ред. В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.
46. Руда Н. Л. Врахування мотиваційних теорій як основа ефективного навчання / Н. Л. Руда // Модернізація вищої освіти України: історія, досвід, перспективи : матер. Всеукраїн. наук.-практ. конф., (Київ, 9–11 лист. 2004 р.). – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти МОН України, 2005. – С. 171-178
47. Савченко О. Я. Типова освітня програма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>
48. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я.Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К.: Богданова А.М., 2009. – 226 с.
49. Сучасні шкільні технології Ч 1 / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – С.50-63.
50. Філософський енциклопедичний словник. / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
51. Формування інтересу до навчання у молодших школярів. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua-referat.com>
52. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://te.zavantag.com/docs/>
53. Фурман А. В. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / А. В. Фурман, О. Е. Гуменюк. – Л. : Новий Світ, 2000, 2006. – 360 с.

54. Шиян Р. Б. Типова освітня програма [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>
55. Щербань П. Застосування ігрових технологій в освіті: історія і перспективи / П. Щербань // Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 13. – С. 286.
56. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] / Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_437729-16
57. Юдина Н.О. Особливості дослідження мотивації навчання учнів молодшої школи / Н.О. Юдина // Обдарована дитина. – 2006. – № 9. – С. 41-61.
58. Rankovi zustrichi. Міністерство освіти. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностична методика В. Кириленка

№	Твердження	так	ні
1.	Я навчаюся тому, що на уроці мені цікаво		
2.	Я навчаюся тому, що змушують батьки		
3.	Я навчаюся тому, що це приносить мені радість		
4.	Я навчаюся тому, що хочу в майбутньому мати гарну роботу		
5.	Я навчаюся тому, що хочу, аби батьки могли мною пишатися		
6.	Я навчаюся тому, що не хочу відставати від інших учнів та своїх товаришів		
7.	Я навчаюся тому, що наш клас найкращий в школі		
8.	Я навчаюся тому, що мені подобаються шкільні перерви		
9.	Я навчаюся тому, що у наш час треба багато всього знати		
10.	Я навчаюся тому, що не хочу бути покараним за невдачі		
11.	Я навчаюся тому, що мені подобається класний керівник		
12.	Я навчаюся тому, що мені подобається, коли мене хвалять		
13.	Я навчаюся тому, що мені подобається ходити в школі у новій шкільній формі		
14.	Я навчаюся тому, що хочу отримувати високі оцінки		
15.	Я навчаюся тому, що мені подобається, коли мене хвалить учитель в класі		
16.	Я навчаюся тому, що до мене часто звертаються однокласники по допомогу		
17.	Найкраще у навчанні мені вдається:		
	- рахувати, додавати, віднімати, ділити, множити;		

	- читати, писати		
	- ліпити та малювати, робити фізичні вправи		

Додаток Б
Малюнки учнів 3-А класу
«Що мені подобається в школі»

Додаток В
Методика Р. Немова

Анкета

Прізвище, ім'я

1. Чи подобається тобі ходити до школи?

2. Навіщо потрібно ходити в школу?

3. Чим ти займаєшся в школі?

4. Що таке уроки? Чим ти на них займаєшся?

5. Як потрібно поводитися на уроках у школі?

6. Що таке домашнього завдання?

7. Навіщо потрібно виконувати домашні завдання?

8. Що нового з'явилося у твоєму житті, коли ти почав вчитися в школі?

Додаток Г

Опитувальник “Спрямованість на набуття знань”

(Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова)

1. Одержавши погану оцінку, ти, повернувшись додому:
 - а) відразу сідаєш за уроки, повторюючи і те, що погано відповів;
 - б) сідаєш дивитися телевізор чи грати на комп'ютері, думаючи, що урок з цього предмета буде ще через день.
2. Після одержання гарної оцінки ти:
 - а) продовжуєш сумлінно готувати до наступного уроку;
 - б) не готуєшся ретельно, тому що знаєш, що все одно не запитають.
3. Чи буває, що ти залишаєшся незадоволений відповіддю, а не а оцінкою:
 - а) так;
 - б) ні.
4. Що для тебе навчання:
 - а) пізнання нового;
 - б) тяжке заняття.
5. Чи залежать твої оцінки від старанності підготовки до уроку:
 - а) так;

б) ні.

6. Чи аналізуєш ти після одержання низької оцінки, що ти зробив неправильно:

а) так;

б) ні.

7. Чи залежить твоє бажання готувати домашнє завдання від того, чи ставлять за нього оцінки:

а) так;

б) ні.

8. Чи легко ти втягуєшся в навчання після канікул:

а) так;

б) ні.

9. Чи шкодуєш ти, що не було уроків через хворобу вчителя:

а) так;

б) ні.

10. Коли ти, перейшовши в наступний клас, одержуєш нові підручники, чи цікавить тебе, про що в них йдеться:

а) так;

а. ні.

11. Що, по-твоєму, краще – учитися чи хворіти:

а) учитися;

б) хворіти.

12. Що для тебе важливіше – оцінки чи знання:

а) оцінки;

б) знання.

одаток Д

Опитувальник “Спрямованість на оцінку” (Є. Ільїн, Н.

Курдюкова)

№ з/п	<i>Питання</i>	так	ні
1.	Чи пам'ятаєш ти, коли отримав першу в житті двійку?		
2.	Чи турбує тебе, що твої оцінки трохи гірші, ніж в інших учнів класу?		
3.	Чи буває, що перед контрольною роботою серце в тебе починає прискорено битися?		
4.	Чи червонієш ти при оголошенні тобі поганої оцінки?		
5.	Якщо наприкінці тижня ти одержав погану оцінку, у тебе на вихідний поганий настрій?		
6.	Якщо тебе довго не викликають, це тебе турбує?		
7.	Чи хвилює тебе реакція однолітків на отриману тобою оцінку?		
8.	Після одержання гарної оцінки чи готуєшся ти до наступного уроку як слід, хоча знаєш, що все одно ще скоро не запитають?		
9.	Чи тривожить тебе очікування опитування?		
10.	Було б тобі цікаво учитися, якби оцінок взагалі не було?		

11.	Чи хочеш ти, щоб тебе запитали, якщо будеш знати, що оцінку за відповідь не поставлять?		
12.	Після одержання оцінки на уроці ти продовжуєш активно працювати?		

Фрагменти тренінгових занять на тему “Я – школяр. Я – третьокласник!”

Заняття 1.

Мета. Створення атмосфери безпеки та позитивного приймання, позитивного настрою на заняттях, консолідація групи; сприяти усвідомленню учнями позиції школяра; розвивати впевненість у собі і своїх можливостях.

Вправа “Моє ім’я”. Учні стають у коло та, кидаючи один одному м’яча, називають своє ім’я у лагідній формі. Коли всі учні назвуть своє ім’я, їм пропонується оформити власні біджі, якими вони користуватимуться протягом усього циклу занять (біджі бажано зберігати в тренерській кімнаті).

Робота з казкою. До нашої розмови про навчання зробимо короткий вступ – послухайте віршовану казку “Про Колю”

(автор – Н. Селезньова, творчий переклад – О. Кізь)

Жив на світі хлопчик Коля. Не хотів навчатись в школі,

Робить уроки не любив і мамі твердо говорив:

“В школу не буду я ходити, тому що вмю все робити.

Міліціонером можу стати, буду усіх я захищати!

Чи хворих буду лікувати, а треба – то й дітей навчати.

Усе я вмю вже робити й до школи можу не ходити!”

Сказав так мамі та й побіг, а ввечері він спати ліг.

Заснув і бачить в сні себе, так ніби він мужчина вже.

“Дорослий я, – подумав Коля, – не буду я навчатись в школі.

Усе я зможу, все зумю, я працювати добре вмю!

Піду я хворих рятувати важкі хвороби лікувати!”

Бачить хлопчина: лікар йде й термометр у руках несе.

Коля до лікаря біжить і голосно йому кричить:

“Я вам сьогодні допоможу, усе я вмю, все я можу!”

Та лікар Колі не зрадив, натомість грізно відповів:
“А знаєш ти, як лікувати, що при застуді слід приймати?
Яку призначиш ти мікстуру, щоб знизити температуру?
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не вчив.
Таблицю множення не знав, і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш, в житті роботи не знайдеш”.

Коля подумав: “Не біда! Професій в світі – не одна!”
Міліціонером хочу стати та всіх у місті захищати!”
Пройшла лиш мить – а той іде та честь колезі віддає.
А Коля голосно кричить: “Злочинця я впіймаю вмить!
Я вам в роботі допоможу, усе я вмю, все я можу!”
Міліціонер сповільнив крок і Колі дав такий урок:
“Чи знаєш ти, як рятувати, життя людей як захищати?
Злочинців швидко як ловити, правопорушників провчити?
Закон ти, хлопче, поважаєш? А Кодекс кримінальний знаєш?
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не вчив.
Таблицю множення не знав, і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш, в житті роботи не знайдеш”.

Коля подумав: “Не біда! Професій в світі – не одна!
Художником я можу стати, картини буду малювати”.

Пройшла лиш мить – а той іде, палітру й пензлики несе.
Коля чимдуж за ним біжить і голосно йому кричить:
“Я вам сьогодні допоможу, усе я вмю, все я можу!”
Художник Колі не зрадив, натомість грізно відповів:
“Чи знаєш ти, як малювати, як фарби вдало підбирати?
Портрет, пейзажі як творити, як натюрморти зобразити?
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не вчив.
Таблицю множення не знав, і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш, в житті роботи не знайдеш”.

Задумався сумненький Коля: “А може, й справді треба в школу?”

Професію знайти я зможу і людям, звісно, допоможу.

Я вивчуся й розумним буду, а сон цей дивний не забуду.

Прокинувся наш хлопчик Коля. Кричить до мами: “В школу! В школу!”

Швиденько речі я зберу і першим в школу я прийду.

Я хочу знати все на світі, всі таємниці на планеті.

Книги корисні прочитаю, усе я вивчу, все пізнаю!”

То ж Коля учнем був зразковим і став художником чудовим.

А міг він стати інженером, лікарем, міліціонером.

Багато нового пізнав й корисним для людей він став.

Питання для обговорення:

- Що означає “стати корисним для людей”?
- Для чого ви навчаєтесь у школі?

Вправа “Я – третьокласник”. Ведучий нагадує дітям, що після літа їх називають по-новому – третьокласниками, а далі пропонує подумати, чим третьокласники відрізняються від першокласників та другокласників.

У другій частині вправи діти по черзі вимовляють фразу “Я – третьокласник” з різними інтонаціями – з радістю, зі страхом, зі здивуванням, задумливо, сердито, замріяно, з гордістю, з тривогою, урочисто, величаво, невпевнено, соромлячись, вихваляючись, . Інтонацію задає ведучий усно чи за допомогою карточок з назвами почуттів.

Вправа “Що цікаво для третьокласника”. Діти отримують завдання уявити собі чарівну підзорну трубу, через яку можна роздивитися близьке майбутнє. Чого вони очікують від нової зустрічі зі школою? Якими є їхні бажання? Що їх тривожить та турбує? Що їх лякає у новому навчальному році? Про що вони хотіли б дізнатися? Нехай кожен розкаже, яку картинку він побачив крізь чарівну підзорну трубу.

Вправа “Мої досягнення в школі та вдома”. Ця вправа для постійного домашнього самостійного аналізу досягнень учня під час виконання

домашніх завдань та батьківських доручень. Кожне заняття пропонується починати з аналізу досягнень дітей за тиждень. Для початку тренер може навести приклад. Учні 3-4 класів можуть зробити це завдання письмово. Цю вправу можна виконувати також і в парах, ускладнивши завдання: після пригадування ситуації, учням роздаються заготовки (вправа “Коло моїх умінь”). Діти попарно мають домовитися, чиї спогади цікавіші та корисніші. Домовившись, складають план презентації спогадів, а наприкінці заняття аналізують вміння слухати іншого.

Вправа “Я виконую домашні завдання”. Учні розповідають, як виконують домашні завдання: з яких предметів починають, хто допомагає у підготовці уроків, використовують чернетку чи одразу записують у чистовик, чи перевіряють домашні завдання дорослі. Завдання. Учні пропонується скласти поради щодо виконання домашніх завдань

Заняття 2.

Мета. Зняття наруги, створення позитивного настрою, вміння слухати інших, формування та підкріплення позитивної самооцінки; сприяння формуванню дружніх взаємин у класі.

Робота з казкою. Діти слухають та обговорюють казку.

Два міста

Дивна історія трапилась зі мною у дитинстві. Я був приблизно таким, як ви зараз, коли моя сім'я вирішила переїхати в інше місто. До цього часу ми жили у великому світлому будинку. У ньому було дуже спокійно і затишно.

Це було невелике казкове містечко мого дитинства. Усі його мешканці, на диво добрі і привітні люди, часто ходили один до одного в гості, дарували подарунки.

Кожного ранку ми з бабусею прогулювались парком. Зимою ліпили цілу снігову сім'ю. Весною знаходили найдивовижніші квіти для моєї мами. Улітку та поринав у цікаві спостереження за різнокольоровими

метеликами, дивними жуками та іншими мешканцями нашого парку. З приходом осені я починав поповнювати свою колекцію, набиваючи кишені гладенькими жолудями і ніжними листочками.

Минав час. Усе частіше я чув від батьків про якісь необхідні зміни. “Прийшла пора”, – говорили вони з хвилюванням, часто поглядаючи на мене. Але що це була за “пора”, і яке вона мала право змусити мене змінити наш затишний, тихий будинок на зовсім чужі, чорно-білі вулиці неприємного міста, я так і не зрозумів.

Тривожні очікування батьків закінчились нашим переїздом. І моє життя перевернулося з ніг на голову.

Зміни

Чорно-біле місто було містом дітей. У тому розумінні, що батьків я майже перестав бачити, не говорячи вже про бабусю, яка приїжджала до нас лише на вихідні. Центром міста був Головний Будинок, сіра споруда середніх розмірів. Там я і проводив більшу частину свого часу, серед галасливих, чимось постійно зайнятих хлопчиків і дівчаток.

У Головному Будинку мені, як і усім решта дітям, потрібно було вирішувати важливі завдання. І в цих справах нам допомагала єдина доросла з-поміж нас – добра, але строга фея. У неї навіть була справжня чарівна паличка, яку вона ніколи не випускала з рук. А мені так хотілося до неї доторкнутися, хоч один разочок!

Нам говорили, що від нашої праці залежить майбутнє, не лише наше, але й інших людей. Тому я щиро намагався виконувати завдання. Здається, лише у цих випадках мене і помічали.

У перервах між “важливими заняттями” я з боку помічав, як інші діти сміються, граються, і мені ставало ще сумніше. Адже кожен з них вмів щось дуже добре робити, і вони збиралися, демонстрували один одному свої вміння. А я ніяк не міг зрозуміти, що ж таке цікаве могу

запропонувати для гри. Я не вмів так високо стрибати, як висока, худа дівчинка з забавним ластовинням, у мене не було такого довгого блискучого волосся, як у її подружки, я навіть не вмів так голосно хрустіти кістками пальців чи виразно сміятися, як ті двоє хлопчиків, що завжди і всюди ходили разом. Можливо, саме тому я ніколи не брав участі в цих іграх, а може просто не хотів цього.

Ще я не розумів, чому мої мама та тато так переживають і так хочуть, щоб я подружився з дітьми із Головного Будинку. Адже у мене були друзі, бабуся, наприклад, чи ті, які спокійно вміщувались у коробці з-під мого улюбленого шоколадного печива. Я маю на увазі набір фар, який я позичив, виїжджаючи з улюбленого містечка, у соковитих зелених дерев, жаркого жовтого сонця, голубого неба, солодкої бабусиної полуниці.

Та все ж таки одного разу мені захотілося взяти участь у спільній грі, і я вирішив підійти до дітей.

– Можна мені разом з вами? – запитав я і сам здивувався, почувши свій несміливий голос.

– А що ти вмієш? – хором поцікавились діти, а одна дівчинка хитро прижмурила очі.

Намагаючись не хвилюватися, я напружився і став пригадувати, що ж можу робити найкраще. І тут раптом відповідь вирвалася сама по собі:

– Я... я можу бути улюбленим...

– Дуже треба! – упереміш з насмішками почувся чийсь недоброзичливий голосочок.

Це було останнє, що я пам'ятаю, перед тим, як усе навколо розплилося від непроханих сліз, що виступити на моїх очах, а образа і дивний сором не давали дихнути на повні груди. Мені хотілося щонайшвидше бігти додому і більше ніколи не повертатися до Головного Будинку. Далі я лише пам'ятаю, як повернувся ввечері додому.

А оскільки я був змушений і надалі відвідувати Головний Будинок, то наступні дні стали для мене ще сірішими від попередніх.

Про те, як було знайдено вихід

Минав час... Усі вже забули про той чорний для мене день. Ми готувались до великого свята. Від нас, мешканців Головного Будинку, усе місто очікувало до свята чогось особливого, тому метушня була нестерпна. Але придумати, чим же можна здивувати місто, ніхто не міг. Навіть наймудріша добра, але строга фея із сумом очікувала прозріння.

Повернувшись того дня додому, я відкрив свою потаємний ящик з фарбами і, дивлячись на них, став пригадувати, як яскраво проходили у нас свята раніше, до переїзду. Потім я уявив собі, наскільки милішим, веселішим і живішим могло б стати і це місто, якщо б одягнути його у різнокольорові фарби моєї палітри. Ці думки так заповнили мене, що я і не помітив, як цілий вечір провів за малюванням, ретельно продумуючи, промальовуючи кожную деталь і Головного Будинку, і дворів навколо нього, і площадок.

Зранку, наступного дня, допомагаючи мені зібрати приладдя для “важливих справ”, мама поклала до моєї сумки і папку з малюнками. Я цього навіть не помітив.

Коли я діставав усе необхідне для занять, з моєї сумки вислизнули і розсипалися по підлозі усі мої барвисті малюнки. Німе здивування на обличчях дітей і нашої феї змінилося усмішками і захопленими вигуками: “Як гарно!”, “Як яскраво!!”, “Як чудово!!!”

А потім я побачив, як кольори моїх картин почали весело грати у радісних очах хлопчиків і дівчаток, які не донедавна здавалися мені безнадійно сірими. А тепер діти з інтересом вдивлялися у мої роботи і їхні очі наповнювалися кольорами віри, надії та любові. Їхні погляди, що переливалися кольорами веселки, розмальовували усе, до чого лише торкалися.

Коли ж Головний Будинок повністю розцвів, місто по-справжньому охопило свято, а люди, задоволені і здивовані таким сюрпризом, розходилися, несучи у свої домівки та свої вулиці усе різноманіття фарб.

І наостаток...

З цього незабутнього дня пройшло вже багато років. Місто з тих пір сильно змінилося. Я полюбив його. А Головний Будинок став для мене якоюсь мірою і моєю домівкою.

Питання для обговорення:

- Хто здогадався: що таке Головний Будинок?
- Хто така добра, але строга фея?
- З якими труднощами зіткнувся хлопчик в Головному Будинку?
- Чому?
- Як він їх подолав?

Вправа “Портфель”. Ведучий (дорослий) збирається до школи. Всі інші учні – шкільне приладдя, одна дитина – портфель. У нього ведучий і складає шкільні речі. Учні об’єднуються між собою, взявшись за руки. Вправа розвиває почуття колективу, тактильні контакти, фантазію.

Вправа “Успіх”. Учні на аркуші паперу мають записати три гарні вчинки, які вони здійснили протягом останнього тижня. Згодом завдання ускладнюємо, запропонувавши пригадати тільки шкільні справи, які спрямовані на засвоєння знань. Після запису просимо бажаючих прочитати написане, всі учні мають по черзі похвалити однокласника за добрі вчинки. Бажано, щоб вислови похвали не повторювалися.

Вправа “Сходинок уроків”. Учням роздаються картки із зображеними сходишками (кількість сходинок відповідає кількості шкільних предметів + один). Учні розташовують предмети, починаючи з верхньої сходишки, відповідно до значущості предмета для дитини. Вправа може мати і діагностичний характер. Ранжування предметів допоможе встановити його

значущість для дитини. Після виконання вправи просимо кожного учня усно сказати, чому саме і що подобається йому в даному предметі.

Етюд “Колективний малюнок”. Учні пропонується на аркуші ватману, прикріпленому до дошки, намалювати будь-яку ситуацію на шкільну тематику, але так, щоб це був спільний малюнок. Після виконання завдання малюнок розглядається та обговорюється колективно.

Заняття 3

Мета. Формування емоційної підтримки членів групи через створення умов для вибору і прийняття колективних рішень. Формування ініціативності і відповідальності за прийняте рішення.

Вправа “Мої досягнення в школі та вдома”.

Вправа “Долоня”. Школярам пропонується на аркуші паперу обвести фломастером власну долоню. Потім на малюнку, на кожному пальцеві, починаючи з великого, написати позитивні вислови-характеристики про самого себе.

Вправа “Успіх сьогодні і вчора”. Учні пропонується пригадати навчальне дошкільне минуле, наприклад, вік до 6 років коли їх похвалили за виконану навчальну діяльність. Вони мають розповісти свої спогади. Далі пригадують успіхи в навчанні за вчорашній день та порівнюють результати свого розвитку “вчора та сьогодні”. Пригадують радість чи задоволення від добре виконаної роботи.

Вправа “Мої навчальні помилки”. Учні повідомляється, що кожна людина може помилятися в роботі або не знати, як її виконувати. На власні помилки кожен реагує по-різному. Учні пропонується пригадати ситуації, коли щось не вдавалось. На першому етапі вправи діти малюють настрій при невдалій ситуації. Другим етапом тренер пропонує, розділившись на мікрогрупи, обговорити помилки, знайти їх у власній діяльності. Для терапевтичного ефекту, після обговорення з групою, просимо пригадати навчальні ситуації, коли все вдавалось. Можна запропонувати відобразити

внутрішній стан через малюнок чи розповіді її групі. Остання частина є обов'язковою для виконання кожним учнем.

Вправа “Мої очікування”. З ватману виготовляється дерево очікувань. На занятті учням роздаються стрічки різного кольору і пропонується кожному учаснику записати свої очікування від занять у групі (після корекційних занять – очікування від навчання в школі на даний навчальний рік. Це “дерево” вивішується в класі. Вчитель наприкінці навчального року має підбити підсумки очікувань).

Прощання. Вправа “Подаруй усмішку”. Ця вправа призначена для зняття скутості учнів. Перший учасник передає в долоні сусідові уявну усмішку з веселими побажаннями, які відображатимуть шкільне життя. Наприклад, побажання отримати відмінну оцінку за біганину на перерві.

Заняття 4.

Мета. Розвинути вміння розрізняти бажання, прийняти та утримати мету діяльності, позитивно оцінити власні можливості.

Вправа “Ми”. Ведучий просить дітей придумати і сказати, які вони, та наводить приклад: “Ми – веселі”. Діти хором викрикують придумані фрази: “Ми – розумні”, “Ми – охайні”, “Ми – працьовиті”, “Ми – дружні” і т.ін. якщо у дітей виникають труднощі, ведучий їм допомагає.

Вправа “Приємні спогади”. Кожен учасник має пригадати шкільну ситуацію, в якій він був задоволений собою, пишався своїми діями та досягненнями. Слід з'ясувати, що саме викликало задоволення, які позитивні відчуття учень пам'ятає. Для початку психолог наводить приклад. Учні 3-4 класів можуть зробити це завдання письмово. Цю вправу можна виконувати також і в парах, ускладнивши завдання: після пригадування ситуації, учням роздаються заготовки (вправа “Коло моїх умінь”). Діти попарно мають домовитися, чиї спогади цікавіші та корисніші. Домовившись, складають план презентації спогадів, а наприкінці заняття аналізують вміння слухати іншого.

Вправа “Мій успіх”. Учням пропонується пригадати випадок з власного життя, коли вони досягнули успіху: виступ на святковому вечорі – аплодисменти; отримали високу оцінку з навчання – винагороди; вчасно прийшли до школи та ін. Учні пригадують і емоції, які супроводжували досягнення. Коли всі учасники групи пригадали вказані ситуації, психолог розповідає про позитивні результати та формулює мету на досягнення позитивного результату.

Вправа “Так, ні не говори”. Грають по черзі всі учасники заняття. Учням пропонується, відповідаючи на запитання керівника, не вживати слів “так” чи “ні”, а замінювати їх іншими, схожими за значенням. Кидаючи м’яч одному з учасників, керівник запитує: – Ти любиш школу? – Ти любиш виконувати домашні завдання? – Ти хочеш залишитись завтра вдома? – Ти добре вчишся? – Всі зайці сірі? – На всіх деревах листя? – Ти любиш читати? Для кожного учасника потрібно скласти по три-чотири запитання для визначення переможця.

Заняття 5.

Мета. Визначити емоційний стан учнів під час навчального процесу та формування вміння визначати необхідність здійснення діяльності, створюючи позитивний настрій.

Вправа “Настрій”. Учням розповідають про емоційні стани людини. Психолог згадує про смuteк, радість, спокій, пов’язуючи емоції з навчальною діяльністю. Залежно відвіку учнів розповідь може мати форму казки, ігри-фантазії, яка міститиме наукові знання. Для яскравості процесу можна використовувати унаочнення: три квітки, які символізуватимуть настрої: розквітла, зів’яла, квітка, прикрашена серпантинном. Коли йдеться про спокійний стан, психолог показує розквітлу квітку, говорячи про сумні речі – зів’ялу. А коли мова йде про радісний, піднесений стан – прикрашає квітку серпантинном чи люрексом. Далі учні обговорюють запитання: Чи буває у них сумний настрій, коли? Як виходили з такого стану? Що відчували? Що треба

робити, щоб настрої покращився? Друга частина вправи – це малювання них емоційних станів, які притаманні учням.

Вправа “Мої бажання та мій успіх”. Діти мають пригадати випадок із власного життя, коли вони досягли успіху та бажання, які виникали в цей момент. Оскільки цю вправу діти виконували на минулому занятті, то вони пригадують ситуації самостійно. Учні згадують, якими емоціями були підкріплені досягнення. Коли всі учасники групи відновили у пам’яті вказані ситуації, психолог аналізує взаємозв’язок між бажаннями, що виникли, та отриманим успіхом, формулює мету на досягнення позитивного результату.

Вправа “Хочу бути”. Учням дається перелік рис характеру, якостей та властивостей, які характерні для школяра та пропонується обрати кілька, які б він хотів набути. Потім діти по черзі пояснюють, чому саме вони хотіли її мати. Риси: розумний, слухняний, крикливий на перервах, гарний товариш, веселий, добрий помічник, чесний, кмітливий, успішний школяр.

Вправа “Мета”. Учні по черзі проговорюють свою мету, пов’язану зі здобуттям знань. На окремих аркушах, заздалегідь підписаних “Успіх” та “Невдача”, учні мають описати один із обраних результатів. Подумайте та опишіть ваші дії для досягнення мети протягом тижня(місяця, року), (на наступному занятті чи як завдання додому) з урахуванням всіх можливих дій. Кожному учаснику пропонується у стверджувальній формі проговорити свої дії, починаючи словами “Я буду...”, “Я зроблю...”

Заняття 6.

Мета. Отримання знань про навчальні потреби та мотиви, визначення власних умінь та бажань.

Вправа “Мої досягнення в школі та вдома”.

Вправа “Хочу, треба, можу”. Тренер розповідає учням про потреби, мотиви, бажання. Інформація подається у формі казки (за Вачковим “Психологія для малят”). Учням пропонується на заздалегідь заготовлених аркушах, поділених на три частини, продовжити речення:

Хочу

В школі я хочу...

Вдома я хочу...

З друзями я хочу...

Треба

В школі мені треба...

Вдома мені треба... З друзями мені потрібно...

Можу

В школі я можу...

Вдома я можу...

З друзями я можу...

Вправа “Успіхи та відчуття” (за Фопелем). Учням пропонуємо пригадати свої відчуття, пов’язані з будь-яким успіхом, зосередитись на власних відчуттях. Пропонуємо учням зручно сісти, заплющити очі та пригадати попередні досягнення й успіхи. Запам’ятати відчуття. Потім вони мають уявити себе в комфортному кріслі кінотеатру, переглянути фільм, в якому будуть показані сцени із власного життя учня. Це мають бути ситуації, де дитина досягла успіху. Можемо підказати ситуації: вперше сам поїхав на велосипеді, прибрав ліжко, прочитав текст, розв’язав задачу. А тепер уяви, як тобі аплодують всі знайомі за цю справу. Пригадай тепер у деталях цей випадок. Зверни увагу на власні відчуття. Ти щоразу можеш пригадувати цей стан, коли захочеш досягти успіху. А тепер пригадай ситуацію, в якій ти хотів би досягти кращого результату, ніж маєш. Зверни увагу на свої відчуття. Пригадай позу успіху, надай тілу цю позу. І щоразу, коли потрібно буде досягти успіху, надай тілу позу успіху. Фільм закінчився. Подивись, як темнішає екран та з’являється в залі світло. Потягнись, напруж м’язи. Підними руки вгору та різко опусти. Зроби глибокий вдих та розплющ очі.

Вправа “Закінчи речення”.

1. В школі мені
2. Коли я прийшов до школи, то в мене
3. Я вчуся тому, що
4. Коли я приходжу зі школи, то мої батьки
5. Коли мені потрібно робити домашні завдання, то я
6. Хочу, щоб у школі
7. В школі мені подобається

Заняття 7.

Мета. Активізація, формування позитивної мотивації та позитивного ставлення до учбової діяльності.

Вправа “Криве дзеркало”. Дзеркальне копіювання рухів чи пози ведучого. Спочатку психолог показує, як слід виконувати завдання, а потім передає роль ведучого учневі, який сам придумує нескладні вправи для рук, а весь клас їх повторює. Ведучих слід змінювати 3-4 рази протягом гри.

Вправа “Я не можу, але я спробую”. Учням з низькою самооцінкою навчальної діяльності пропонується уявити ровесника іноземця, який не знає та не розуміє української мови. Учні стають у коло і по черзі кажуть, чого б вони не могли навчити “іноземця”. Дітям пропонується завдання навчити “іноземця”, наприклад, прочитати вказані слова, порахувати, додати чи відняти (завдання добираються відповідно до заявленої проблеми учня). Далі діти по черзі, повторюючи фразу “Я не можу, але я спробую ...», розповідають, як вони вчитимуть “іноземця”.

Вправа “Дзвоник у школі”. Вправа виконується у два етапи. На першому етапі гри уявний дзвоник лунає на початку уроку. На другому етапі – уявний дзвоник лунає вкінці уроку. Учні мають показати засвоєні правила поведінки в цих ситуаціях.

Вправа “Що мені допомагає навчатись”. Учні ділять аркуш паперу навпіл. З одного боку вони мають написати, що чи хто допомагає виконувати домашні завдання, з другого – що заважає їх виконувати. Відповіді обговорюються у групі.

Вправа “Головна навчальна сила”. Ведучий каже дітям, що у кожного є якась уміння чи якість, що дозволяє йому добре вчитися: хтось швидко думає, хтось добре читає, хтось легко запам’ятовує, хтось дуже старанний, а хтось дуже уважно слухає вчительку. У цій якості полягає його сила. Далі він просить кожну дитину подумати, що ж є її головною “навчальною силою”. Після цього діти намагаються здогадатися, яку вільну якість задумав кожен з них.

Заняття 8.

Вправа “Я – школяр, отже, я – знаючий і вмючий” (пропонується учням для коригування негативного ставлення до навчальної діяльності).

Учні мають уявити ситуацію, коли до школи прийшли на екскурсію дошкільнята, аби дізнатися про шкільне життя. Вони, відповідно до вже отриманих знань, мають розповісти про улюблені предмети та довести необхідність вивчення тих, що не дуже подобаються.

Запитання для відповідей. Чому потрібно вчитись? Для чого нам знання? Що треба, аби гарно навчатися? Для чого в школі перерви між уроками? Кожній дитині дається можливість відповісти на запитання. Відповіді мають бути зафіксовані та обговорені з групою.

Вправа “Мій день”. Учні пропонується скласти режим дня, значну увагу приділяємо позаурочному періоду навчання. Засіб допомоги:

Пропонуємо учням визначати чіткий час у ситуаціях.

1. Виконання домашніх завдань.
2. Читання додаткової літератури.
3. Виконання домашніх справ.
4. Перегляд телевізійних передач.
5. Гра на комп’ютері.
6. Справа, яку виконуєш самостійно.

Це учні можуть зробити вдома, а під час виконання вправи в аудиторії можна тільки обговорити кількість витраченого часу на необхідні справи.

Діти мають відмічати, як вони виконували вказані справи протягом тижня. На наступному занятті дітям потрібно намалювати день, який приніс найбільше задоволення – ідеальний день, поряд – день, який минув не дуже вдало. Після цього слід провести аналіз вдалого та типового дня. Обов'язково зупинитись на досягнутому успіху та невдачах.

Вправа “Справи вихідного дня”. Коротке інформаційне повідомлення про необхідність відпочинку та зміни діяльності. Відповіді учнів на запитання як провели минулі вихідні, що зробили, що хотіли зробити. Учням роздається чистий папір, куди вони мають описати одну справу, яку необхідно було неодмінно виконати та оцінити її виконання. Далі учні перераховують обов'язкові, необов'язкові та незвичайні справи. На карточках вони помічають по 2-3 справи, які б хотіли виконати. Список справ читається один раз, учні не повинні робити виправлення, коли їх зацікавила не схожа на попередню справу. Психолог збирає всі картки, зачитує обрані справи. Руку піднімають всі учні, які обрали цю справу, потім – ті, хто впевнений, що виконає ці справи відмінно. Можна запропонувати учням обґрунтувати свій вибір.

Вправа “Відчуття та увага” (за Фопель). Учні зручно влаштовуються на стільцях, заплющують очі, роблять три глибокі вдихи... уявіть, що ви сидите за письмовим столом вдома і виконуєте домашні завдання. Тепер уявіть, що ви відчуваєте та бачите все, що вас відволікає. Запам'ятайте це. А тепер, щоб вам це не заважало, уявіть щит із жовтого шумопоглинаючого скла або інший міцний предмет, який захищає вас і не дає відволікатися. Зараз ви можете придумати собі будь-який інший засіб, який допоможе захистити ваше робоче місце. Тепер розплющуємо очі. Зазначаємо, що цей захист вони зможуть уявляти щоразу, коли їх щось відволікатиме.

Заняття 9

Вправа “Я мрію про”. Учні вдома виписують чи малюють свої мрії, їх можна обмежити до 5. Психолог наголошує, що це мають бути 5 найзаповітніших мрій.

Під час виконання вправи психолог записує на дошці, розділеній на кілька частин: найближчі, віддалені перспективні мрії. Записуються мрії всіх учасників. Проводиться детальний аналіз у вигляді роздумів учнів.

Вправа “Подолання невдачі” (за Фопель). Дітям пропонується невелика розповідь про відчуття незадоволення від якоїсь діяльності чи розмови. Наприклад, “Я не вмюю малювати”, “Знову мені не вдалось виконати гарно вправу”, “Я зробив багато помилок у контрольній”. Пропонується пригадати, як обтрушується мокрий собака. Діти розходяться по аудиторії, щоб не заважати один одному та почати “струшувати” долоні, лікті, плечі, уявляючи, як усі погані думки, відчуття покидають їх. Потім діти “струшують” ноги, голову, голосно видихаючи повітря. Учням постійно нагадуємо, що весь негативний тягар падає з них.

Вправа “Інформація”. Додому учням задають завдання самостійно чи з допомогою батьків, залежно від терміну навчання учня, знайти навчальний матеріал за певною темою (теми можна добирати відповідно до навчальної програми, наприклад, тема: “Написання шиплячих звуків”, учні мають знайти і саме правило написання, але не з підручника, та інформацію про походження звуку (вірш). На наступному занятті, працюючи в мікрогрупах, учні розповідають один одному знайдену інформацію та роблять загальний висновок.

Вправа “Моє майбутнє”. Учні уявлять себе в майбутньому: через рік, п’ять, десять років. Через кілька хвилин вони мають записати свої уявлення. На наступному занятті слід проаналізувати, що вміє робити кожен учень найвдаліше і як це допоможе в майбутньому. Для цього пропонуємо відповіді на запитання:

1. В класі мені не дуже вдавалось (вказуємо клас, в якому навчався учень)_____.
2. В наступний клас я хотів би взяти _____
3. За цей рік я навчився _____
4. У наступному класі я буду _____

5. Мої досягнуті результати учіння допоможуть мені _____
6. Найкраще я навчився _____

Вправа “Конверт”. Перед кожним учнем на парту кладуться три конверти різного кольору. У них вправи різної складності: червоний – завдання підвищеної складності, жовтий – середньої складності, синій – легкі вправи. Про це повідомляється учням і пропонується вибрати одну вправу для самостійного виконання. Ця вправа може мати і діагностичний характер. Після розв’язання завдання проводиться бесіда з кожним учнем для з’ясування причини, через яку учень вибрав той чи інший конверт.

Заняття 10.

Вправа “Мої досягнення в школі та вдома”.

Вправа “У чому твоя сила”. Дитина сідає на стілець у центрі кола і бере у руки іграшкового лева. Ведучий пропонує дітям пошукати внутрішню силу цієї дитини, тобто назвати найголовнішу хорошу якість, яка відрізняє її від інших дітей. Діти за допомогою ведучого вибирає цю якість і хором її викрикують, наприклад: “Андрійко – розумний”, “Софія – уважна” та ін.

Вправа “Серце класу”. Ведучий завчасно готує із ватману серце та прикріплює його до дошки. Діти, пригадуючи хороші якості, які є в учасників, та записують їх фломастерами всередині серця.

Вправа “Валіза труднощів”. Ведучий пропонує дітям зібрати “валізу труднощів” другокласника: назвати усе, що викликає труднощі та завдає прикрощів у школі. Наприклад: “Мені важко сидіти тихо на уроці”, “Мені важко не робити помилок” і т.ін. Далі, коли валіза зібрана, ведучий каже, що усі названі труднощі забирає від дітей. Тепер їм має бути легше, оскільки вони позбулися зайвого вантажу.

Робота з казкою. Діти слухають, малюють та обговорюють казку Л.Ісаєва “В одному лісі жила-була...”

Вправа “Я хочу сказати своєму сусідові”. Учні по колу передають приємні побажання своїм однокласникам на наступний тиждень.